Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулаа!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабрийн 21-hээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1996 ИЮНИЙН 6
Зунай эхин харагшан могой hарын 20
ЧЕТВЕРГ
гарагай 5
№106 (19446)
Газетын сэн Хэлсээтэ.

Сэлгеэхэн Сэлэнгын хойто эрьеэр Сэсэглээд hайхан Ивалгын аймаг

Дэлгүүрэй харилсаан: ажабайдал, ажал хэрэг

АЖАМИДАРХА АРГА БЭДЭРХЭ

Хэдэн жэлэй саада тээ, тэрэ хараал-шэрээлдэ орohон коммунис байгуулалтын үедэ хүдөөгэй аймагууд, ажахынууд ямарбэйдалда байhан аад, мүнөө ямар болооб гэжэ хэдышье хэлэхэдэ, жэшээ, баримтануудые дурдахада, аша үрэ гарахагүйнь мэдээжэ. Хүдөөгэй аймагуудта, ажахынуудта гүрэнhөө үгтэжэ байдаг ехэ мүнгэнэй, нэмэлтэ туhаламжын таhалдашахада, "эхын хүхэ хүхэжэ байhан үхибүүе тэрээнhээнь hалгажархиhандал" адли юумэн болоо ха юм. Иигэжэл дэлгүүрэй харилсаанай "амта" үзэжэ, өөhэдынгөө арга шадалаар ажамидарха hургуули гаража байна бшуубди.

Урдань хүдөөгэй үйлэдбэриие ашаг үрэ ехэтэйгээр, эршэмтэй технологиин ёhоор эрхилхэ, илангаяа хүдөө ажахын эрдэм-шэнжэлэлгын хүдэлмэридэ, тэрэнэй туйлалтануудые үйлэдбэридэ нэбтэрүүлхэ хэрэгтэ гүрэнhөө бага бэшэ мүнгэ зөөри hомологдодог hаабза. Тэрэнэй ашаар лэ тэдэ жэлнүүдтэ аймаг соо Ивалгын, Оронгын болон бусадшье олон, гүйсэд инженернэ түхеэрэлгэнүүдтэй уhалууриин hубаг ханааб, хаалтануудыг баригдаhан байна. Тиигэжэ хэдэн мянган гектар сабшалан, горитой тарялан, мүн бэлшээри уhалагдажа, ямаршье гандуу жэлдэ тогтуурритай hайн ургаса абтадаг hэн. Малай, шубуудай то комплекснууд баригдажа, тэжээлшье таhалдаагүй үгтэжэ, мяхан, hүн, үндэгэн элбэгээр үйлэдбэрилэгдэдэг байгаа.

Эдэ бүгэдэ мүнөө хуу hалаа, hандараа, орхигдоо. Хүдөө ажахы үйлэдбэридэ гүрэнhөө мүнгэн оройдоошье үгтэнэгүй шахуу. Иимэ эрхэ байдалда аймагай хүдөөгэй ажахынууд, хүн зон гол түлэб өөhэдынгөө арга боломжо, шадал зэргээр лэ үйлэдбэриеэ эрхилжэ, ажамидарха аргаяа бэдэрнэ. Урдань байhан колхоз, совхозуудай, хүдөө ажахын гүрэнэй предприятинуудай орондо мүнөө диилэнхидээ үмсын шахуу ажахытай болohон таряашадые хамталhан багахан ажахынууд боложо хубилаад, тухашаржал байhаар.

Энээн дээрэhээ дүрбэн жэлэй саана аймаг соо хамтын ажахынуудта 17,8 мянган үхэр, тэрэ тоодо 7335 үнеэд байгаа hаа, байгша оной эхиндэ үхэрнүүдэй тоо арай гэжэ 3800 гаранда, үнеэдэй - 1700-да хүрөө. Хонин hүрэгшье бүри үсөөн болоо. 1992 оной эхиндэ манай эндэ 40 шахуу мянган хонин байhан hаа, мүнөө тэдэмнай 7-8 мянгандашье хүрэхэеэ болинхой.

Энэ үе соо хүн зоной хубиин ажахынуудта адууhа мал зарим тэды олошороошье hаа, бүхы дээрээ тэдэнэй тоо урдынхида яашье хүрэнэгүй.

Энээнэй гол шалтагаан юуб гэхэдэ, эдлүүриин газараар бага манай аймагта урдань ажахынуудгол түлэб гүрэнhөө үгтэhэн холимол тэжээл малдаа hайса эдюулжэ, ашаг шэмэ горитой абадаг байгаа. Тиимэ юумэнэй үгы болошоходо, тэдэнэр адууhа малаа эрид үсөөлжэ эхилhэниинь ойлгосотой. Мүн мяха, hү, нооhо ехээр үйлэдбэрилхэ, худалдаха аргашье hалаа, тиигэхэ урмашалшье үгы болоо.

Анхандаа Улаан-Үдэ хотын хүн зониие сагаан эдеэнэй зүйлнүүдээр, овощ, хартаабхаар хангаха ёhотой манай ажахынууд мүнөө заа-зуухан продукцияашье худалдажа шадахаяа болёо.

Гэбэшье ажабайдал, ажал хэрэг оройдоо зогсошоогүй юм ааб даа. Ажахынууд арга хургынгаа зэргээр хүдэлжэл байhаар. Хүдөө ажахын "Гильбэрэ" хамжаан (түрүүлэгшэ П.Д. Чимитов) орооhо таряа, огородой эдеэ муу бэшээр ургуулна. hүүлэй үедэ Боомой hү hаалиин фермэ үнеэдэйнгээ hү шэмые эли бодо дээшэлүүлнэ. Эндэхи түрүү hаалишан Н.Д. Дылгырова байгша оной үнгэрhэн 5 hарада үнеэн бүриhөө 800 гаран килограмм hү hаагаад, аймаг соогоо түрүүлжэ ябана. Али бүхы талаараа орёохон байдалда ороошье hаа, аймаг соогоо эгээл томо зандаа үлэhэн "Оронго" АКХ (түрүүлэгшэ Д.Г. Цыремпилов) ажахыгаа өөдэнь татаха талаар бага бэшэ оролдолго гаргана. Эндэхид уhалагдадаг сабшалангаа hайнаар ашаглажа, үхэр малаа үбhөөр hайса хангаха, мүн орооhо таряа горитой ургуулжа абаха зорилготой хүдэлнэ. Колобкигай (түрүүлэгшэ И.И. Плотников), Пригороднын (түрүүлэгшэ Ф.И. Шунков) хүдөө ажахын хамтаралай предприятинууд hү hаалиингаа фермэнүүдые дан ехээр муудхаажархёогүй, мүн хартаабха, овощ hулагүй ургуулжал байhаар. "Очир-Булаг" гэжэ багахан хамтаралай ажахы (түрүүлэгшэ Б.Д. Балданов) үхэрнүүдые, хонидые шахан таргалуулха, таряа, тэжээл ургуулха hалбари эрхилнэ. Ивалгын ГПЗ (урдань ОПХ байhан) урда мэтэ эрхим шанартай үрэhэ ургуулха, үүлтэртэ үхэр, хонидые үсхэбэрилхэ ажалаа hэргээхэ, хүгжөөхэ hанаатай.

Үргэлжэлэлынь 2-дохи нюурта.

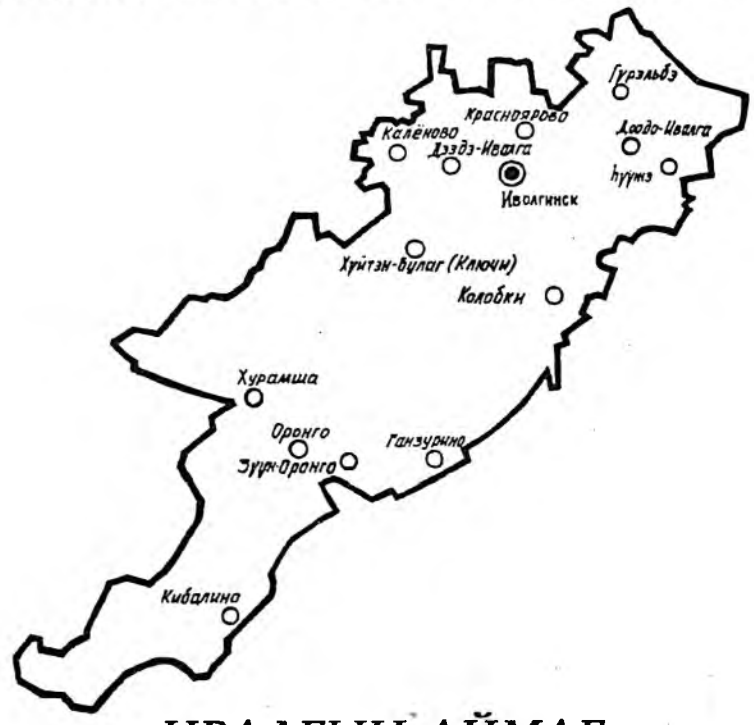

ИВАЛГЫН АЙМАГ

Үгэнь Алексей Бадаевай

Сэнхирлэн манараад
Хамар-Дабаан,
Сэльеэхэн Сэлэнгэ хүлгэн
байн даа.
Сэльеэхэн Сэлэнгын хойто
эрьеэр
Сэсэглээд hайхан Ивалгын
аймаг.
Дабталга: Аба, эжымнай
Аригуун тоонто -
Аялга хонгёо
Ивалгын аймаг!
Аянхан замдаа нютагаа
дурсаад,
Алагхан зүрхэм гажаран
байн даа.
Алаг зүрхэнэйм гуниг
тараадаг

Хүгжэмынь Владлен Пантаевай

Алтан ганжартай Ивалгын
аймаг.
Дабталга: Аба, эжымнай
Аригуун тоонто -
Аялга хонгёо
Ивалгын аймаг!
Бүмбэрсэг дэлхэй дээр
Байгал далай
Буряад ороноо суурхуулан
байн даа.
Буряад оронойм занданхан
сэргэнь
Булган-захатай Ивалгын
аймаг.
Дабталга: Аба, эжымнай
Аригуун тоонто -
Аялга хонгёо
Ивалгын аймаг!

ЭБ ХЭЛСЭЭНЭЙ ЭХИН ШАТА

Манай газетын редакци Ивалгын аймагай захиргаантай майhарада хэлсээ баталhан юм. Энэ хэлсээнэй удха юун бэ гэхэдэ, аймагай захиргаан бүлэг уншагшадтаа – ажалай түрүүшүүлдэ, дайнай болон ажалай ветерануудыг, пенсионернүүд, инвалидууд, олон үхибүүтэй гэр бүлэнүүдтэ – өөhэдынгөө мүнгөөр захил хэбэ.

hургуулинууд, клубууд, библиотекэнүүд баhал энэ хэлсээнэй ёhоор газетэтэй болохо юм. Редакци баhал газетын сэнгые хахадтань хүрэтэр буулгажа, уншагшадтаа бэлэг болгобо.

Тиихэдэ газетэ аймагай hонинние онсо хёрхоор анхаран толилжо байха уялгатай. Аймагай соёл гэгээрэлэй ажаябуулгада баhал туhа хүргэлсэхөөр хараалагдана.

Тиимэhээ буурал сагаан түүхэтэй, бурьялма халуун ажабайдалтай, ирагуу hайхан аялгата Ивалгын аймагта газетынгээ энэ номерые сүмөөрнь зорюулбабди.

Дэлгүүрэй харилсаан: ажабайдал, ажал хэрэг

АЖАМИДАРХА АРГА БЭДЭРХЭ

(Түгэсхэл. **Эхиниинь нэгэдэхи нюурта.**)

Гэхэтэй хамта гансашье хүдөө ажахын үйлэдбэридэ бэшэ, аймагай социально-экономическа байдалда орёо бэрхэтэй, олонхи ушарта өөһэдымнай шиидхэжэ шадахаар бэшэ асуудалнууд захагүй.

Аймагнай газар дайдаар тиимэшье ехэ бэшэ юм. Бүхыдөө 266,3 мянга шахуу гектар газартайбди. Тэрэнэй 73, 9 мянга гаран гектарынь элдүүриин газар болоно. Тэрээн соо 29,7 мянган гектар таряалан, 9897 гектар сабшалан, 34,2 мянган гектар бэлшээри ороно. 173,6 мянган гектар газарыемнай ой модон эзэлдэг.

Өөһэдымнай эдлэхэ хэрэглэхэ, хоолойемнай тэжээхэ, үри хүүгэдтээ аша, гушанартаа үлөөхэ гол баялигнай энэл болоно. Гэбэшье манда дүтэ оршодог Улаан-Удэ хотынхид газарыемнай багабагаар (хуулита ёноор, хуулита бэшээршье) абажал байһаар. Илангаяа газарай хүсэд эзэтэй болоогүй, хубаалга, худалдалгын гуримшуулагдаагүй байхада, аймагта ямаршье хабаагүй зоной һүүлэй үедэ эндэмнай үмсэдөө гэр бариха, зуһалан түхеэрхэ ушар олошоронхой. Иимэ юумэн дура зоргоороо хэгдэхэ ёногүйл. Бидэ хотын зондо хартаабха тариха, саадһ город эрхилхэдэнь хэрэгтэй газар таһалжа үгэхээ арсанагүйбди. Теэд энэмнай эмхи гуримтай, хуулитай байха зэргэтэй.

Манда ой модон хомор гэхын аргагүй. Гэбэшье тэндээ барилгын модо отолхо, түлеэ бэлэдхэхэ гүйсэд эрхэгүй байнабди. Үбэлэй хүйтэндэ айлнууд, мүн эмхи зургаанууд, һургуулинууд жэлдээ адагынь 150-160 мянган кубометр түлеэ түлижэ гараха болоно ха юм. Харин ойн харуулайхид жэлдээ оройдоол 30-40 мянган кубометр түлеэ бэлэдхэхэ зүбшөөл үгэнэ. Саашадаа нүүрһэнэй, элшэ хүсэнэй үнэтэй боложол байхада, түлеэгүйгөөр зон яажа үбэлжэхэб?

Энээн шэнги, зоной эдихэ-ууха сэбэр уһанай асуудал орёо болонхой. Гансашье аймагай түб бэшэ, мүн Доодо-Ивалга, һүүжэ, Гүрэльбэ, Нуурсэлеэн, Сотниково, Табхар, Оронгошье тосхонууд сэбэр уһаар дуталдана. Газар дорohоо уһа абадаг гүнзэгы худагууд муудаа, уһаниишье муу болоо. Тиимэһээ Халюутын горхонһоо сэбэр уһа сорго хоолойгоор урадхуулжа абаха гэхэдэ, тэрэнэй барилгада ехэхэн мүнгэн хэрэгтэй. Тэрэ мүнгэ мүнөө хаанаһаа абахабибди?

Саашадаа тулюур байдалтай зоноо, илангаяа больница болон хүүгэдэй эмхи зургаануудые эдеэ хоолоор хангахын тула аймагай захиргаанда өөһэдын мэдэлэй муниципальна хамһабариин ажахы (овощ, хартаабха, таряа ургуулха, мяха, һү, үндэгэ абаха) эмхидхэхэ һанаатайбди. Тиимэ эдеэ хоол худалдажа абаха хэрэгтэ мүнөө бидэ аймагай бюджедһээ ехэ мүнгэ гарганабди.

Тэрэшэлэн хото городто дүтэшье һаа, аймаг соогоо эдеэ хоолой зүйлнүүдые буйлуулха өөһэдын багахан завод, цехүүдые бариха зорилго табигдана. Илангаяа мүнөө зоной хубиин ажахынуудта малай олон боложо байхада энэ ехэ удха шанартай. Тиигэжэ зондо бараг сэнтэй, шанартай өөһэдын продукци худалдадаг болохо бшуудбди. Мүнөө "Ивалга" гэжэ нэрэтэй тусхай эблэл эмхидхэжэ, тэрээндээ продукци үйлэдбэрилдэг, буйлуулдаг бүхы предприяти болон ажахынуудые хамжуулхамнай. Мүнгэ зөөри хамталаа һаа, эдеэ хоолой зүйлнүүдые буйлуулха, хадагалха байра, түхеэрэлгэнүүдые бариха арга бии болохо зэргэтэй. Бүри мүнөөнһөө "Оронго" нэгэдэлэй дэргэдэ малай, шубуунай тэжээл буйлуулха багахан цех, мүн талха татаха тээрмэ, хилээмэ бариха пекарни баригдана.

Барилга хүргөөхын тула Америкын нэгэ фирмэтэй хэлсээ хэжэ, барилгын модо болбосоруулха багахан завод бариха ябуулга хэнэбди. Тэндэ жэлдээ 20 мянган кубометр барилгын хэрэгсэлнүүдые гаргажа худалдаха арга бии. Мүн хирпиисын завод барихабди.

Социальна асуудалнуудые абажа үзэхэдэ, аймаг соо 24 мянга шахуу хүн зон ажаһуупа. Тэдэнэй 9 мянга гараниинь ажал хэжэ шадаха зон. Үшөө 4 мянга үлүүтэй пенсионернүүд бии. 4,5 мянган һургуулиин наһанай үхибүүд байна. Зоной социальна хангалгада мүнгэнэй хэды дутамагшье һаань, тулюур байдалтай, улаан сурба зондо туһалха, дэмжэхэ талаар арга шадалаараа оролдонобди. Хүүгэдэй саадуудые аргатайл һаа, хаахагүйе эрмэлзэнэбди.

Нэгэ талаараа хото городто дүтэ, гол харгы дээрэ оршодог нютагуудай зон элдэб худалдаа наймаа хэжэ, хилээмэ барижа, эдеэ хоол бэлдэжэ, худалдажа, өөһэдыгөө тэжээхэ аргатай. Аймаг соо олзын хэрэг эрхилдэг 412 хүн бии. Тэрэнэй саада тээ үдэр үдэрөөр худалдаа наймаа хэдэг хүнүүдшье байгаа бээ. Үмсын ажал эрхилдэг 178 фермерэй ажахы эмхидхэгдэнхэй.

Һүүлэй мэдээгээр аймаг соо ажалгүй дээрэһээ тэдхэмжэ абадаг 100 хүн тоологдоно. Тэдэниие ажалтай болгохо талаар туһалха, гэртэхинэй харуулһагүйһөө зайжа ябадаг үхибүүдые саг зуура байлгаха гэр бии болгохо, мүн үхибүүдэй зунай амаралтын үедэ сэнгэхэ лагерь Мойһотодо түхеэрхэ ябуулга хэнэбди.

Л. БУРКОВ.
Ивалгын аймагай өөһэдын хүтэлбэриин захиргаанай гулваа.

ТОО, БАРИМТАНУУД

(1996 оной январиин 1-нэй байдалаар Ивалгын аймагай ажахын болон социально-экономическа дүнгүүдһээ бүридхэгдэбэ)

***Ивалгын аймагта 7018 айл булэ тоологдодог, дүн хамта 23969 хүн ажаһуудаг.

***125 залуу айл гэрлэһэн тухай үнэмшэлгэ абаа.

***Түс аймагта 16 һургуули бии, эндэ 4460 һурагша һурадаг, 325 багша хүдэлдэг.

***Хүүгэдэй 18 саадтай, эндэ 1000 хүүгэд ябана.

***Ивалгын аймагта дунда тусхай эрдэмэй 3 һургуули тоологдоно. Буряадай заншалта искусствын лицей, мэргэжэлэй училищи, хүдөө ажахын техникум бии.

***155 һууритай 2 больница, 7 амбулатори, фельдшерско-акушерскэ 13 пункт бии. Дүн хамта 42 врач, тусхай дунда эрдэмтэй медицинскэ 170 хүдэлмэрилэгшэ тоологдоно.

***1995 ондо 269 хүүгэд түрөө. Энэл жэлэй дүнгөөр 259 хүн наһа бараа.

***Ивалгын аймагта 4500 пенсионер тоологдоно.

***Нэгэ хүдэлмэрилэгшын абадаг салингай дунда зэргын хэмжээн: хүдөө ажахын—215 мянган түхэриг, эрдэм-һуралсалай - 275 мянган, соёлой—149 мянган, хүдөө ажахын управлениин—551 мянган, нютагай захиргаанай—385 мянган, Ивалгын кондитерска фабрикын—435 мянган түхэриг болодог.

***Дүн хамта 10.105 дүрбэлжэн метр талмайтай үмсын 144 гэр баригдаа.

***13380 дүрбэлжэн метр талмайтай 267 гэр үмсэлэгдөө.

***Ивалгын аймагта хүдөө ажахын 13 ба промышленна 5 предприяти тоологдоно. Тэрэ тоодо гүрэнэй—3, акционернэ 2 ажахы бии.

***Ивалгын кондитерска фабрика, эндэхи типографи акционернэ бүлгэмүүд болгогдонхой.

***Хүдөө ажахын предприятинуудай дунда "8-ое марта" колхоз, 3 совхоз бии.

***Аймагай ашаг олзотойгоор хүдэлдэг ажахынуудта гэхэдэ, Улаан-Удын шубуунай фабрика, "Пригородный" совхоз юм.

·Зураглал

АЛДАР НЭРЭЭ СУУРХУУЛҺАН

Залуугайнгаа зан абариһаа хахасаагүй хүн нютаг бүхэндэ дайралдадаг. Тиимэ зонтой уулзахада, хэзээдэ сэдьхэл зүрхэндэ урматай, һайшаалтай шэнгеэр үзэгдэдэг гээшэ. Эгээл иимэ хүнүүдэй нютэн, һуралсалай "Байгал" ажахын Түбэй фермын түрүү һаалишадай нэгэн Галина Вторушинатай эндэ хаа-яа ерэхэдээ, золгожо уулзадагбиб.

Ажалша бэрхэ энэ эхэнэрэй үгэ зугаагаар ехэл хоморионгошье һаань, хэжэ ябаһан хэрэгээрнь, туйлаһан үрэ дүнгөөрнь, суг худэлдэг нүхэдэйнь амжалтаар һонирхоо хүн аабзаб даа. Теэд Галина Владимировна хоёр-гурбан үгэ хэлээд, ажалаа хэжэ эхилшэдэг. Үнэхөөрөөшье, ажалша хүнүүдэй олонхинь үгэ хомортой байдаг гээшэ аабза.

Һаалишан энэ эхэнэрые танихагүй, дуулаагүй, мэдээгүй хүнүүд республика доторнай үсөөн байгаа ёнотой. Үглөөгүүр, хотын зоной хүсэд һэреэдүй байхада, наранай үшоо гараадуй бүрэнхышэгтэ тус ажахын конторohоо урагшаа жэрыһэн айлнуудай зүүн захын нэгэ гэрэй үүдэнэй хахинан нээгдэхэ абяан элихэнээр соностодог. Хүнгэхэн гэшхэдэлээр, үйлсэеэ -үгсөөд, хүндэлэн гараһан харгыгаар годиржо, үдэр бүри хэдэг һурамхи болошоһон ажалдаа тэрэ зорино. Эгээл эндэ холо бэшэхэнэ республика доторoо үни сууда гараһан һаалиин фермэ оршодог юм. Энэл фермэ тээшэ Галина Владимировна яаран гэшхэлнэ. Тэрэнэй сэдьхэл зүрхэниинь хэхэ хүдэлмэри тээшээ тэгүүлжэ һурашанхай, үнеэдэйнь үүгэнэлдээн, суг худэлдэг нүхэдэйнь хүхюу зугаатай хөөрэлдөөн шэхэндэнь элихэнээр соностожо, түрэл гэртээ зориһоншуу болгоно. Тиигээшьегүйдэнь аргагүй. Юуб гэхэдэ, тэрэ арба гаран жэлэй турша соо тус фермэдэ үнэн сэхээр худэлжэ ябана бшуу.

Багаһаа долонгир Галя басаган "һургуулияа" дүүргэһээр, һуралсалай "Байгал" ажахыда худэлмэридэ орохоёо ерээ һэн. Удааншье бодомжолонгүй ажахын хүтэлбэрилэгшэд фермэ дээрэ тугалшанаар худэлхыень дурадхаба. Залуу басаган зүбшөөгөө һааб даа. Иигэжэ тэрэ ажалайнгаа намтар эхилһэн байха юм.

Галя түрүүшын үдэрһөө үнэн шударгыгаар ажаллажа, тэндэ худэлжэ байдаг аха нүхэдтөө һайшаагдаа, магтуулаа. Ажалша бэрхыень ойлгоһон ноёд һайд уданшьегүй һаалишан болгоһон байха юм. Эндэшье өөрынгөө бэрхые харуулжа шадаа гэжэ мүнөө хэлэхэдэ өөрэгүй. Тэрэ гэнээр арба гаран жэл үнгэршэбэ.

... Үүдэ орохотой сасуу, ажалай эршэ хүрэһөөр мэдэрэгдэдхибэ. Үнеэдые оньһон аргаар һаадаг түхеэрэлгэнүүдэй юрэ бусын абяан, һүнэй шааян урдахань, хүнэг бидонуудай ханхинахань элихэнээр соностожо, хүн бүхэн сүлөөгүй ажаллана.

Үглөөнһөө ерэһээр хори гаран үнеэдые һааха, эдеэлүүлхэ, шабааһа шээһыень арилгаха, һааһан һүеэ тушааха, оньһон түхеэрэлгэнүүдэйнгээ хүнэг хүхүүрыень, марли болон аршуул гэхэ мэтэеэ угааха ажал барагдаха һэн гү даа. Энэмнай бэлэн хэрэг бэшэ.

Һаалишадай ажалай дүүрэмсээр, Галина Владимировна гэртээ бушуу алхалаа һэн. Тиигэхэ ёнотойшье гээшэ. Юундэб гэхэдэ, газаань эдеэлүүлэгдээгүй мал адууһан, гахай, нохой тэрэниие хүлеэнэ бшуу. Тэрээнһээ гадуур гэртэхи, газаахи ажал барагдаха һэн гү даа. Тиигээдшье аша зээнэрынь һүүлэй үедэ эндээ эрьелдэдэг болошонхой. Тэдээнтэеэ һамаарха хэрэгтэй.

Бишыхан энэ зураглал соогоо Галина Владимировнагай ажабайдалайнь намтарые, хуби заяаень бүрин дүүрэнээр харуулхань угаа хүшэр. Тиигэбэшье түгэсхэлдөө һүүлэй жэлнүүдтэ тэрэнэй туйлаһан үрэ дүнгүүдые уншагшадтаа хэлэжэ үгэхөөр гэжэ һанагдана. Республика дотор гурбан мянгатанай клубай бии болгогдоходонь, Галина Вторушина даалгагдаһан бүлэгэйнгөө үнеэн бүриһөө 3481 килограмм һү һаажа, тэрэнэй гэшүүнээр батаар абтаа һэн. "Үнеэдни олоороо шэргэжэ, һанаһан зорилгодоо хүрэжэ шадабагүйб, дүрбэн мянган килограммда хүргэхэ аргатай байгааб," - гэжэ тэрэ һаяхан голхоролоо мэдүүлбэ. Түрүү һаалишанай эгээл үндэр үрэ дүнгынь гэбэл, 1990 ондо үнеэн бүриһөө дунда зэргээр 5262 килограмм гэхэ гү, али бүхыдөө 737 центнер һү һаажа, Буряад орон соогоо холо ойгуур суурхаа бэлэй.

"Эжынгээ нэрэ нэрлүүлхэ басагатай бологты" гэһэн һайхан үреэлэй үгэнүүд зоной дунда үргэнөөр хэлсэгдэдэг ааб даа. Иигэжэ Галина Владимировна Вторушина эхэ, эсэгынгээ нэрэ үндэрөөр нэрлүүлжэ, республика дотороо түрүү хүнүүдэй нэгэн болоһониинь һайшаалтайл.

Д. ДОНДОКОВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: республикын суута һаалишадай нэгэн Г. В. ВТОРУШИНА.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ТУУХЫН ХУУДАhА ИРАХАДА...

ИВАЛГЫН буряадуудые түүхын шэнжэлгэнүүдтэ сэлэнгын гэжэ нэрлэдэг заншалтай. Харин тэдэнэй нютаг хэлые эрдэмэй литературада хойто сэлэнгын нютаг хэлэн гэжэ нэрлэдэг.

Сэлэнгын буряадууд тухай хэлэхэдээ, баруунай найман, зүүнэй зургаан сэлэнгын отогууд гэжэ илгадаг байха юм. Сэлэнгын буряадууд гэhэн нэрэ тэдэнэй уг гарбалыень харуулhан бэшэ, харин ажahуулhан нютагыень заahан нэрэ болоно. Сэлэнгын буряадуудай олонхинь Монголhоо болон Байгал далайн баруун тээhээ гурбан зуугаад жэлэй саада тээ нүүжэ ерэhэн юм гэжэ түүхэ шэнжэлэгшэд тоолодог.

Харин хойто сэлэнгын нютаг хэлэн дээрэ хөөрэлдэгшэд Байгалай баруун тээхи отогуудhаа гарагшад болоно. "Сэлэнгын буряадуудай уг гарбал хаража үзэбэл, ашабагад, харануд, алагуй, баабай хурамша, готол буумал, олзон, шоно гэhэн Байгалай саанахи отогуудhаа гарahан байна. Булагадай болон тэрээндэ нилэhэн отогуудые нэрлэбэл, алагуй, готол, буумал, уута, буин, шаралдай, ашабагад, баабай, енгүүд, муруйт, хоогой, хурамша, харануд, хонгоодор, шошоолог, хангин ба бусад, эхирэдэй болон тэрээндэ нилэhэн отогуудые нэрлэбэл, абзай, олзон, шоно, абганут, баяндай, hэнгэлдэр, хайтал ба бусад ивалгын буряадуудай уг гарбалай эхин болоно" гэжэ хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Ц. Б. Цыдендамбаев бэшэhэн байдаг.

Үргэн ехэ Сибирь дотор ажahуудаг олон тоото арадууд соо буряадууд ори гансаараа түүхын гар бэшэгүүдтэй, угай бэшэгүүдтэй байха юм. Ивалгын буряадуудта мүн лэ олон тоото түүхэ домогууд бии. Жэшээнь, Ендон гулваагай хүбүүн Дашинима Ендоновой "Эхирэдгулагадай соогол яhанай зүүдэй түүхэ", "Будын гулваагай хүбүүн Будажаб Будаевай "Сэлэнгын зургаан отогой бии болоhон түүхэ", мүн энэ түүхые Балданцырен Эрдынеев нэмэжэ бэшэhэн юм. Юмдэлэг Ломбоцыреновэй "Асуйхан удаганай түүхэ", "1887 оной сэлэнгын буряадуудай түүхэ домогууд" ба бусад болоно.

Илангаяа Д-Н. Ендоновой бэшэhэн "Соогол эсэгын домог" hонирхолтой юм. Ород хасагуудай бэшэhэн мэдээнүүд соо Эхирэдтэ шоно яhые 1672-1681 онуудта Бутухей Чеулев (Ботукей Цоулев) ударидажа байгаа. Эгээл тиимэhээ бүхы шоно яhанайхид Бутухейн нэрээр нэрлэгдэдэг hэн. "Соогол эсэгын домог" Ивалга, Хурамша, Оронго, Харгана, Загастай, Түхэм нютагуудта ехэ дэлгэрэнхэй юм. Эhэ эсэгынхидэй hарбаа бэшэгүүд хуушан монгол хэлэнhээ оршуулагдан, Хурамша нютагай Лубсанханда Ажановада, Даба-Цырен Гунтуповича Аюшеевтэ, Михаил Цыреновича Очировта хадагалагдажа байдаг. Уншагшадайнгаа анхаралда Сооголой Бутукейн хүбүүдэй нэгэнэй угай бэшэг харуулхамнай: Бутукей-Найрай-Аадаг-Дайба-Абида-Омогто-Аюша-Максар-Жалсарай-Дымбрэн-Намжил (Константин) - Дима (1974 ондо түрэhэн).

Ивалгын буряадуудай дунда Сооголой хүбүүн Найрайтай холбоотой түүхэ олон юм. Нэгэ домог доторнь иигэжэ хэлэгдэнэ: Найрайн үбгэн нahан болоод байхадань, бүхы бүлэнь аймшаггай үбшэндэ дайрагдажа, хосорhон байна. Дала нahа хүрэhэннышье hаа, арба найматай басага hамга абажа, хоёр хүбүүтэй болоhон юм. Тэрэ үедэ Найрайн хоёр ехэ аханар болон ери саданарынь үни заяанда Сэлэнгэ мүрэн шадар зөөжэ ошоhон байгаа. Үбгэнэйнгөө нahа барахада, залуу hамганиинь хоёр хүбүүдээ абаад, тэдэнэйнгээ түрэлхидые бэдэрхэеэ холын замда гараба. Түрүүн Хайдаповтан гэжэ ород айлда малшанаар хүдэлжэ байhанаа, удаань Гильбэрын хажууда Оёор гэhэн нютагта hуурижаhан юм. Залуу эхэнэрэй Аадаг хүбүүниинь hайн түмэршэ дархан болоо hэн, харин хоёрдохи хүбүүниинь бэрхэ бөө болоhон байна. 1727 ондо Росси Хитад хоёрой хоорондо Буринска хэлсээн баталагдажа, хилэ татагдаа бэлэй. Энэ хэрэгтэ 18 нahатай Ладаг Найраев тон эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, хаанай шанда хүртөө hэн.

ОЛЗОН яhанайхидай дунда хэлсэдэг түүхэ домог ехэ hонирхолтой. Дээдэ-Оронгодо hуурижаhан олзон яhанайхидай үбгэ эсэгые Гойхо гэжэ нэрлэдэг байгаа. Тэрэнэй hамган Ялтаан гэжэ нэрэтэй hэн. Тэрэ үедэ Ялтаанай гэртэхин Байгалай саана ажahуудаг байгаа. Бидэ энэ домогые 1963 ондо Цырендулма Шараповна Бимбаеваhаа бэшэжэ абаhан байнабди. Ц. Ш. Бимбаева хуушан монгол болон түбэд бэшэгүүдые эрхим hайнаар мэдэдэг hэн: "Ялтаан мориё эмээллээд, эртэ үглөөгүүр түрэлхидтөө айлшалдаг байгаа. Тэрэ үндэр хада ууланууды дабажа, гэртэхиндээ хүрэдэг бэлэй. Тиигэжэ түрхэмүүдтээ айлшалаад, баян хэшэгтэй ерэдэг hэн. Гойхо хадаа Пүнсэг, Сондок гэhэн хоёр хүбүүтэй байгаа. Пүнсэгынь эртэ hамга абажа, 18 нahандаа Буянта гэжэ нэрэтэй хүбүүтэй болобо. Хүбүүнэйнгээ гараhанай удаа тэрэ ехээр үбдэбэ гээшэ. Тиихэдэнь тэрээндэ бөөгэй шанар хүүлэхэ гэгдэбэ. Теэд Ялтаан эхэнь Байгал далайн урда бэедэ бөөгэй шажан дэлгэрүүлхэ дурагүй байhан юм. Тиигэжэ тэрэ аха хүбүүгээ алдажа, буддын шажанда шүтэдэг болоо hэн. Ялтаан түрхэмүүдhээ бусажа ерэхэдээ, архи нэрээд, нэгэ бага халаhанайнгаа hүүлдэ өөрынгөө зохёоhон дуу дуулдаг байгаа:

Яндагар яндагар
моридынь
Яндан юундэ
байханиб?
Янзатай, нэрэтэй
Ялтааниинь
Яргаа бэшэ яаханиб?

Мүн Ивалгын буряадуудай дунда монгол болон хори отогуудай түлөөлэгшэд ажahуудаг. Эрдэмтэдэй бэшэhэнэй ёhоор, хойто сэлэнгынхидэй дунда Монголhоо гараhан табангууд, сонгоол, уряанхай, хатагин, хүхыт, хачинут, онхот болон бусад, хориин шарайд, галзууд, гучид болон бусад, үсөөн тоото хамнигад оролсодог. Тэдэнэр Байгал далайн баруун тээхи отогойхидой гурбанай нэгэ хуби болодог юм.

Сэлэнгын зургаан отогойхид Бошогто хаанай буhалгаанай, Сайн-хаанай hамаргаанай үедэ Монгол оронhоо нүүжэ ерэhэн гэдэг. Тэрээн тухай "1887 оной сэлэнгын буряадуудай түүхэ домогууд" дотор бэшэгдэнхэй. 1640-1660 онуудай забhарта харануд, алагуй, баабай хурамша, готол буумал, олзон, шоно гэhэн сэлэнгын зургаан отогойхид hайн дураараа ородой хаанай мэдэлдэ ороhон байна.

Эхирэдэй болон булагадай тайшаанарта 500 бүлэ айлые Сэлэнгэ мүрэн шадар зөөлгэхыень хаанта засаг дурадхаа бэлэй. Тайшаанар хоорондоо хэлсэжэ, үзөөд, зүбшөөлөө үгэбэ. Теэд отогуудайнгаа хүн зоноор хөөрэлдэжэ үзэхэдэнь, түрэhэн нютагаа орхижо ошохо дуратайшуул олдобогүй. Эгээл тиихэдэнь захиралта баалалтын хүсөөр хүнүүдые нүүлгэжэ эхилэлгэн болоо гэхэ. Тэдэниие зөөлгэхэдөө, гол түлэб гүрэнэй хилэ сахихыень асарhан байна. Нүүдэл тухай хэлсээн аяар 1689 ондо баталагдаhан байгаашье hаа, харин ёhото нүүдэлынь тэрээнhээ хойшо 15 жэл үнгэрhэн хойно эхилhэн байна.

Сэлэнгын зургаан отогойхидой нүүжэ ерэхэдэнь, энэ нютагтамнай хүн зон ажahуугаа гү гэhэн асуудал гаража ерэнэ. Энэ асуудалда тодо харюу үгэхэнь хүшэр. Сэлэнгын буряадуудые Байгал далайн баруун тээhээ наашань нүүлгэхэдээ, 3-4 хүбүүтэй айлай нэгэниинь заатагүй нютагаа орхижо ошохо баатай болодог байгаа. Энэ нютагта урдань ямар отогууд ажahуугааб гэжэ мэдэхын тула нютаг голнуудай, хада ууланууудай нэрэнүүдые хаража үзэхэ болонобди. Оронго hууринай хажуудахи нэгэ нуур "Тоором нуур" гэжэ нэрэтэй. "Тоором" гэhэн үгэ хори буряадуудта "нуур" гэжэ тайлбарилагдана. Энээн дээрэhээ харахада, "тоором" гэhэн үгын удха мэдэхэгүй нүүдэлшэд үшөө энэ үгэ дээрэ "нуур" гэжэ нэмээгээ хэбэртэй.

ХУРАМША hууринай саада тээ Мэхээртэ гэжэ ехэ талмай оршодог. Харин "мэхээр" гэhэн үгэ хори буряадуудай хэлэндэ "гэршүүхэ" гэhэн удхатай. Гильбэр гэhэн нэрэ хоёр үгэhөө бүридэнэ: "гиль", "бир". Энэ түүрэг үгые буряад хэлэн дээрэ оршуулхада, "шопын хүнды" гэhэн үгэ болоно. Мүн "Монголшуудай нюуса тобшо" дотор энэ үгэ дайралдадаг. Тиихэдэнь тэрэ үгые элдэбээр оршуулдаг байна: "гэнэн", "гүлмэр" г. м.

Хурамша hууринай нэрэ абажа харая. Энэ нэрые баабай хурамша отогойхидой нэрэhээ гараhан гэжэ түрүүшээр hанахаар. Теэд эндэ ойродууд ажahуугаа гээшэ hаань, "шар хурамш" гэhэн үгэ "хуушан шара hэеы" гэжэ тайлбарилагдаха болоно.

Харин Олзон, Харгана гэhэн hууринай нэрэнүүд мүнөөнэй Эрхүүгэй областиин Олзон болон Харгана гэhэн нэрэнүүдhээ гараhаниинь мэдээжэ. Усть-Ордын буряад нэрэнь Харгана гэжэ байhан юм.

Чингис хаанай үедэ энэ нютагта удуит-мэргэдүүд, хуас-мэргэдүүд, хаат-мэргэдүүд ажahуудаг байгаа. Харин Байгалай саанаhаа зөөжэ ерэхэдэнь, эндэ хориин, монгол, түүрэг, хамниган отогууд байжа болоо. Тэрэ ехэ нүүдэлэй үедэ зохёогдоhон дуун дээрэ хэлэhэнэймнай гэршэ болоно:

Оронгынгоо эхиндэ
Олон үнгын сэсэг бии,
Узуурайнгаа
нарииханда
Найган, найган
хиисэнэ.
Олбын хүбүүн инзаган
Уулал дээгүүр
тараасалаа.
Олон хушуу зоноороо
Танилсажа ядалайлди.

Мүнөө үедэ Ивалгын аймагта олон арбаад үндэhэ яhатан ажahууна. Мүн Буряад ороноймнай бүхы аймагуудай түлөөлэгшэд бии. Жэшээнь, байгша оной сагаалганай үеэр гансал Ивалга hууринда Яруупын, Захааминай, Эхирэд-Булагадай, Түнхэнэй аймагуудай, Үбэр Монголой буряадуудай нютаг зоной нэгэдэлнүүд эмхидхэгдээд, хүдэлжэ байна гэжэ элирээ hэн.

Л. НАМЖИЛОН, дээдэ hургуулиин багша.

Ажалай баатарнууд

Буда-Цырен Тугутович ТУГУТОВ

Гушадахи онуудта Ивалга нютагта хамтын ажахы эмхидхэгдээ hэн. Буда-Цырен Тугутович Тугутов түрүүшүүлэй тоодо орожо, энэ хүдөө ажахын багахан артелиин гэшүүн болоо бэлэй. Хоёр жэлэй үнгэрхэдэ артелиин правлени бригада хүтэлбэрилхыень тэрээндэ даалгаба.

Буда-Цырен Тугутович бригадир болоходоо, Ивалга нютагай үрэжэлтэ газар дээрэ үндэр баян ургаса ургуулжа хуряахын түлөө ехэ оролдолго гаргаа. Тиигэжэ 1947 ондо Тугуговай бригада 29,7 гектар талмайн га бүхэнhөө 31,7 центнер шэниисэ хуряагаа hэн. Үндэр баян ургаса хурааажа абаhанайнь түлөө Буда-Цырен Тугутович Тугутовта Ленинэй орден болон "Хадуур ба балта" гэжэ Алтан медаль барюулжа байгаар Социалис Ажалай Геройн үндэр нэрэ зэргэ олгогдоhон юм.

Суута таряашан Б-Ц. Т. Тугутов 16 жэл соо таряан ажалай бригадые хүтэлбэрилөө. Удаань 4 жэл соо сомоной Соведэй түрүүлэгшээр хүдэлбэ. Колхозой үйлэдбэриин ветеран Б-Ц. Т. Тугутов 80 хүрэжэ ябатараа, 1970 ондо наhа бараhан байгаа.

Егор Арсентьевич ТРУБЧАНИНОВ

Воронежско областиин Бобяково тосхондо түрэhэн Егор Арсентьевич Трубчанинов hүрөөтэ 1942 ондо Буряад орондо зөөжэ ерээ hэн.

Ивалга нютагайхид Трубчаниновай бүлые дулааханаар уттаhан юм. Колхоз энэ бүлэдэ гэр байра, үнеэ үгэhэн байгаа. Егор Арсентьевичые таряан ажалай бригадада ажаллахаар эльгээхэдэнь, дүй дүршэлөө буряад нүхэдтөө дамжуулдаг бэлэй.

1946 ондо Егор Арсентьевич звеное хүтэлбэрилэгшөөр табигдаба. Хабарай тарилгые hайнаар эмхидхэжэ, намарынь баян ургаса ургуулжа, 15,7 гектарай туд бүхэнhөө 32 центнер шэниисэ хуряагаа hэн. Энэнь тэрэ үедэ үзэгдөө дуулдаагүй үндэр баян ургаса байгаа бшуу. Ехэ амжалта туйлаhанайнь түлөө СССР-эй Верховно Соведэй Президиум 1948 ондо Егор Арсентьевич Трубчаниновта Социалис Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгоhон юм.

Удаан үбшэлhэнэйнгөө hүүлээр Е.А. Трубчанинов 1964 ондо түрэhэн нютагтаа наhа бараа.

Бимба Санжеевич ДЫМБРЫЛОВ

Буряадай мэдээжэ механизатор Бимба Санжеевич Дымбрылов Оронго нютагта тоонтотой байгаа.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай жэлнүүдтэ Бимба Санжеевич түрэл нютагтаа хүдэлөө. 1944 ондо тэрэнэй бригада "Комсомол-залуушуулай фронтовой бригада" гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. 1948 ондо үндэр баян ургаса ургуулжа хуряаhанайнь түлөө Бимба Санжеевич Дымбрыловтэ Социалис Ажалай Геройн нэрэ зэргэ олгогдоhон юм.

Энэнь тэрэнэй ажалай эдэбхи бадаруулаа. Хүдөө ажахын техник-механигай диплом абажа, Бургалтайн МТС-эй ахамад инженерээр, МТМ-е даагшаар, Ивалгын МТС-эй участково механигаар хүдэлөө.

1962 ондо республикын "Сельхозтехника" нэгэдэлэй гүрэнэй техническэ хиналтын албанай ахалагша инженерээр хүдэлжэ байтараа, аюул усалда орожо, наhа бараа hэн.

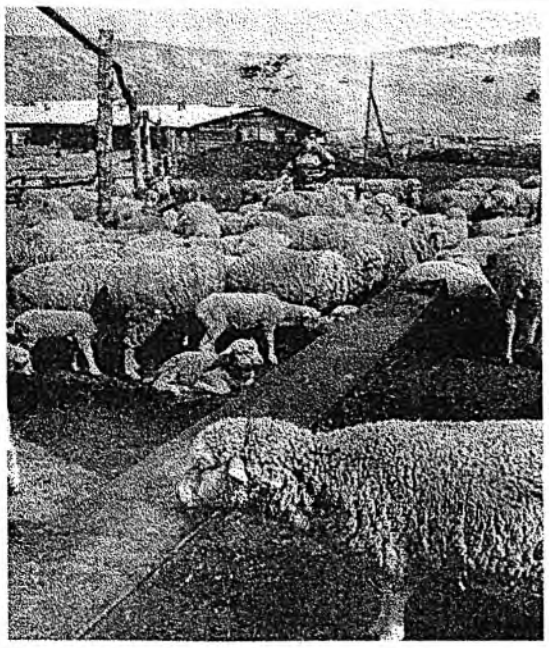

Түрэл нютагтаа түрүү зэргэтэй

ЭСЭГЫН ЗУРГЭ

ТЭРЭ ҮДЭР һайсахан һурагшалжа, зүг шэгыень заалгажа, нилээд бэдэржэ, хэрэгтэй хонишонойдоо хүрэжэ ошоо бэлэйбди.

Ушарынь юуб гэхэдэ, Ивалгын голые үгсэхэ, уруудахадаа, дардам харгын алишье тээгүүрхи хада гүбээ, тала дайдаар бэлшэжэ ябаһан хонин һүрэг, хонишодой үбэлжөөн, зуһалангууд гэхэ мэтэ балай харагдаагүй. Урдань эндэ ябаһан лэ газарта хонишодой буусанууд, хонин һүрэгшье яһалал олон дайралдадаг һаабза. Теэд һүүлэй үедэ хаа хаанагүй хонидой үсөөлэгдэшоод байхада, эндэшье иимэ байдалай үзэгдэхэнь гайхалгүй. Оройдоол табан жэлэй саана Ивалгын аймагай хамтын, гүрэнэй ажахынуудта 39,2 мянга гаран хонид үсхэбэрилэгдэжэ байгаа һаа, мүнөө эндэ бүхыдөө миил 7 мянга үлүүтэй (энэ жэлэй хурьгадгүйгөөр) хонид үлөө гэжэ тоологдоно. Ма-а гэжэ маараха хонигүй болоһон ажахынуудшье эндэ бии.

Иигэжэ хэлэхэдээ, хүдөө ажахыда, илангаяа мал ажалда тохёолдоһон тулюур байдалые үшөө дахин үлгэхэ, догоодохо, олон табые шашахаяа һананагүйб. Гансал мууе тооложо, гомдожо, голхоржо байхань хашартайшье аабза.

Тиимэһээ урданайхидаал адли оролдосотойгоор хүдэлжэ, юунэйшье боложо байхада үнөөхил ажалаа орхёогүй байһан хонишонтой уулзаһан тухайгаа хөөрэхэмни.

Ивалга тосхонһоо баруун урагшаа гаража, зуруу зуруудаар һудалтуулагдан хахалагдаһан эреэн таряалангай ялхитай, тоохотой харгыгаар нилээд ябажа, үндэр гүбээгэй хойто хормойдо түхеэрэгдэһэн үбэлжөөндэ хүрэжэ ерэбэбди. Хабарай үдэр аятай дулаахан. Газаа борбогор сагаахан хурьгад эхэнүүдтээ ута хобоо соohоо уһа уужа, обооржо байба. Гартаа шэлтэй һүбариһан залуушаг хүн жаахан хурьгадые нэгэ-нэгээр барижа, угжана, эдеэлүүлнэ. Танилсабабди. Энэмнай Ивалгын гүрэнэй үүлтэртэ малай заводой (урдань ОПХ гэжэ нэрэтэй байгаа) ахалагша хонишон Владимир Константинович Григорьев гээшэ.

Ма фотокорреспондент Михаил Шантаковой тэрэнэй дүрэ зурагые буулгахаяа һанахадань, хонишон гараараа зангажа, балай дүтэ хүргэхэгүй хэбэртэй байба.

- Хаягтыл даа. Намайе буулгаад яахатнайб. Хэрэггүй. Хонишоной ажалаар мүнөө хэн һонирходог юм? - гэжэ Владимир бага сухалтайшаг байба.

- Болиит, яана гээшэбта. Би танай эсэгэ Константин Михайловичые үнинэй таниха хүнби. Долоо-найман жэлэй саана Табхар гэжэ газарта үбэлжэжэ байхадатнай ябаа һэм. Танай гэр бүлын хонишодой бригада тухай бэшэһэншье, дүрэ зурагшье буулгаһан байхаб, - гэжэ хонишониие гуйба, аргадабаб.

Тиигэһээр тэрэмнай зааха "уушхаржа", ажал, ажабайдал гухайгаа багасага хөөрэжэ эхилээ һэн.

- һайн гэхэ юумэн манда үгы. Юрэдөөл, өөһэдынгөө һанаагаар, һэшхэлээрээ хүдэлнэ гээшэбди. Хонишод яажа байнаб, юугээр дуталдана, ядалданаб гэжэ һонирхохо, һанаагаа табиха ноёд һайд, мэргэжэлтэдшье мүнөө балай үгыл ха гээд һанагшаб. Хонин ажалһаа ашаг олзын мүртэй абтахаяа болиходо, энэ һалбаримнай, мүн хонишодшье тоогдоногүй гээшэ ааб даа. Хониной ноohон, мяхан мүнөө өөдтэй сэндэ хүрэнэгүй, үйлэдбэриин гаргашые харюулнагүй бшуу. Һая наашадаашье бидэ салингаа абажа шадахагүйл хабди, - гэжэ Владимир урмагүйгөөр дуугарна.

Иимэ хүнгэн бэшэ харюусалгатай ажал хэжэ байгаад, миинтээр шахуу хүдэлжэ байһан зоной һанаа сэдьхэл, урма зоригынь һайн байха гэжэ хүлеэхэнь бэрхэтэй. Тэрэ мүртөө тосхон һууринһаа холо, таһархай газарта үсөөхэн хүн байжа, үбэл-зунгүй хүдэлхэ гээшэмнай ёһотойл өөһэдынь һайн һэшхэлэй хэрэг болоно.

Энэ Сабай гэжэ газарта Елена нүхэртээ хоюулаа 370 эхэ хонидые тэрэ харууһална. Гадна Еленын эсэгэ Сергей Михайлович Бахутов хамһалсадаг. Байгша ондо тэдэнэр 280 гаран хурьга абанхай. Харахада, хонидыньь, хурьгадыньшье яһала һайнууд, хүсэ шадалаар бараг ондо орожо байһан гэжэ ажаглахаар һэн.

- Эдэмнай хүгшэрһэн, голодоһондо гаргагдахаар болоһон хонид даа. Мүнөө зургаадахяа хурьгалба. Эдээнһээ яагаад олон түл абтахаб. Мүнөө жэлдэ зуун эхэ хонин бүриһөө 80 гаран хурьга түлжүүлээ һаамнай, хүрөө. Энэ үедэ хонид, хурьгадта эдюулхэ тэжээлшье дууһаад, һанаа зобохоор болоод байна. Адуулхаһаа ондоо юумэн үгы. Шииг нойтон ороогүй, бэлшээриин газарай хүрьһэн хаташоод, ноогооншье мүртэй гаранагүй. Тойроод хуу таряанай, хахалагдаһан газар. Байдалнай бэрхэтэйхэн даа, - гэнэ Владимир Константинович.

- Олон жэлдэ хонишоноор хүдэлһэн, дүршэл шадабаритай, хүйтэн, халуониие яһала үзэһэн хүн ха юмта даа. Мүнөөшье жэлдэ бараг һайн гарасалдахал байхат, - гэхэдэмни, тэрэ зааха урматай болоһондол, үлэмэдэг энеэбхилжэ, хэлэнэ:

- Эсэгынгээ эхилһэн ажалай зүргөөр лэ мүнөө хүрэтэр ябана гээшэб. Бидэ эхэ, эсэгын арбан үхибүүдбди. Эгээн ехэ Фаина, тиигээд Валерий, Геннадий, би гээд, булта абаяа дахажа, олохон жэлдэ хонишоноор хүдэлһэн зонбди. Хожомшог тээ бүри багануу - Светлана, Александр, Василий, Елена, Юрий, Татьяна дүүнэрнай баһал хони, хурьга харууһалга, адуулганда һайсал ябалсаһан байха.

Мүнөө абань наһанай амаралтада гараһаар үнинэйшье һаа, хүбүүнэйдээ ерэжэ туһалалсадаг, һургаал заабари хэлэжэл байдаг. Иигээд зундаа хурьгадай эхэнүүдһээ һалгаагдахада, тэдэниие даажа абаад адуулха зорилготой.

Константин Михайлович Григорьев Зинаида Ивановна нүхэртээ олон жэлэй саана Эрхүүгэй областьһоо гэр бүлөөрөө иишэ нүүжэ ерээд, Ивалгын ОПХ-да хонишон боложо ороhон, түбхинэһэн юм. 1987 гээшэ гү, али 1988 он гү, хүсэд һананагүйб, энэ хонишонтой эгээн түрүүшынхеэ танилсаһан хүм. Тэдэнэр Табхар гэжэ газарта буусатай байгаа. Тэрэ жэлдэ Костантин Михайлович Фаина басагатаяа, Владимир хүбүүтээ харууһалдаг ааб даа. Арбан үхибүүдэйнь олониинь түрэл болоhон ажахыдаа хүдэлһөөр. Владимиртай ажал хэрэг тухай хөөрэлдэһөөр байтараа, тэрэ наяад оной һүүл, мүн ерээд оной эхин багай үе сагые һанан дурсанабди. Тэрэ үедэ Ивалгын туршалга-үйлэдбэриин ажахыда бусадшье бэрхэ хонишод Владимир Малакшинов, Валерий Базаржапов, Мунко Будаев, Цырен-Доржо Шиндаков гэгшэд эрхим үрэ дүнгүүдые туйладаг бэлэй. Нэгэ жэлдэ тус ажахы 2700 эхэ хонидhоо 3350 хурьга(зуунhаа 122) түлжүүлhэн, хонин бүриhөө дунда зэргээр 4,6 килограмм нооhо хайшалhан юм. Жэлтэй болоhон эрэ хурьган бүхэниинь 75-80 килограмм татадаг байгаа.

- Мүнөө тэрээнтэй дүтэшье жэшэхэ юумэн үгы ааб даа. Ажахыда бүхыдөө 2000 хүрэхэгүй хонидтой 5 отара, тэрэ тоодо эхэ хонидой 3 отара үлэнхэй. Хонишод муугаар хүдэлнэ гэхын аргагүй. Булта дүршэлтэй зон: Софья Шиндакова, Баир Цырендоржиев, Бимба Базаров баһал олохон жэлдэ хүдэлжэ байһан хүнүүд. Теэд ажалай эрхэ байдалай бираагүй, анхаралай ёhоор хандуулагдаагүй байхада, яагаад һайн үрэ дүн туйлагдахаб, - гэжэ Владимир Григорьев хэлэнэ.

Гэбэшье үүлтэртэ мал үсхэбэрилгын Ивалгын гүрэнэй завод бүри энэ жэлhээ хонин ажалаа hэргээхэ, hүрэгөө олон болгожо эхилхэ хараа зорилготой. Энэнь багаханшье hаа, найдал түрүүлнэ.

М. НАМЖИЛОВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: В. К. Григорьев.

М. ШАНТАКОВОЙ фото.

Адуу мал үсхэбэрилгэ - амин шухала һалбари

АШАГ ШЭМЭНЬ ДЭЭШЭЛНЭ

- Малай үбэлжэлгын хүндэ хүшэр саг үдэрһөө үдэртэ ходороо. Тиибэшье түрүүшын ногооной бултайжа эхилхэдэ, үшөөл үсөөн бэшэ хүйтэн үдэрнүүд тудалдаа, - гээд хонишодой бригадын бригадир, зоотехник Мүнхэ Бимбаевич Батуев хэлэнэ.

Түл абалга энэ бригадада һайнаар үнгэрөө. Бригадын 7 отарын 2010 эхэ хонидhоо 1500 хурьган абтаа. Янгаажанда байрлаhан Баяр Базаровай отарынхид 100 зуhаг хонинhоо 92 хурьга абаад байна. Базаровай хани нүхэр Вика, Толя хүбүүниинь hүни, үдэргүй оролдожо ажаллаhаар. Хонид болон хурьгадта тэжээл бэлэдхэhэниинь ногооной ургатар хүсэд хүрөө юм. Түрүүшынхиеэ түллэhэн хонидой тамир тэнхээ hайн.

Сэлэнгын Эрье гэжэ газарта байратай Баатар Мункуевай отарынхид 280 эхэ хонинhоо 230 хурьга абаhан байна. Мүн Василий Сабадаев, Чингис Ринчинов, Бүргэд Цыремпилов, Виталий Тулбуреев, Валерий Рыгзымаев гэгшэдэй даадаг отаранууд хурьгалhан хонидоо болон шэнэ түлнүүдээ гарза хоролтодо оруулангүй, зунай бэлшээридэ гаргахаар оролдожо ябана. Мүнөө отаранууд эрэ хурьгадай hүүлнүүд, эхэ хонидой туруунууд саг соогоо тайрагдана. Энэнь колхозой ахамад ветеринарна врач Цырен-Ханда Сондуевагай оролдолгоhоо дулдыдана. Оронгынхид нёдондо жэлдэ 844 хурьга абаа hаа, мүнөө тэрэнэй тоое 2 дахин олошоруулба ха юм.

ҺАЙН САГ ЕРЭҺЭЙ ДАА

Оронгын hаалишад 1995 оной нэгэдэхи кварталда 456 центнер hү гүрэндэ худалдаа hаа, мүнөө 800 центнер hү гүрэндэ тушаанхай. Тус колхозойхид үнеэдhээ түл абалгаяа хоёр дахин олошоруулаа, мүн үнеэн бүриhөө дунда зэргээр 2,3 дахин ехээр hү hаадаг болоо. Колхозой 2-дохи МТФ-е даагша Сырена Доржиевна Доржиева байгша оной нэгэдэхи кварталай дүнгөөр үнеэн бүхэнhөө 280 килограмм hү hаагаад байна. Тус фермын hаалишад Бимба Дамдинцыренова, Цырен Бадмаев гэгшэд тус тустаа 378-400 килограмм hү hаажа, колхоз соогоо түрүүлээ. Тус фермэдэ март hарын 15 болотор 40 үнеэн ороондо ороо. Энэнь ноябрь, декабрь hарануудта шэнэ түл, ехэ hү абаха арга боломжо үгэхэ бшуу. Оронгын колхоздо малай үбэлжэлгын үедэ эбэртэ бодо малай, хонидой гарза үгы тооной. hаалишад, хонишод салин абанагүй. Тиибэшье колхозоо хүл дээрэнь гаргажа, олзотой болгохын түлөө яhала ехээр оролдоно.

В. БАТОРОВ.

ХУБИЛАЛТАНУУД БЭЛЭХЭНЭЭР ҮНГЭРДЭГГҮЙ

Гүрэльбын хүдөөгэй захиргаанай толгойлогшо Валентина Артемьевна Москвитина:

Дэлгүүрэй харилсаанай эхин шага илангаяа хүдөөгэй диилэнхи ажалшадай ажаһуудалые доройтуулаа. Хамтын ажахынуудые бодомжогүйгөөр һандаргаһан ушар эндэ ехэ нүлөө үзүүлһэн байна. Хэдэн жэлэй туршада суг хүдэлжэ ябаһан ажалшадай нэгэ зариманайнь фермернүүд болоходонь, тэдэнэртэ хэрэгтэй оньһон техникэ хубааариин зэргээр дамжуулагдаа. Зүгөөр энэ богонихон хугасаада тэдэнэй бүтээжэрхиһэн юумэн тобойсо харагдахань үшөөл үдыхэн байна.

Нютагайнгаа хүн зоной һуудал байдалда туһа хүргэхэ зорилготойгоор байгуулагдаһан эмхи хадаа энэ талаар яһала хүдэлмэри эрхилнэбди. Манай захиргаанай мэдэлдэ Гүрэльбэ, Поселье тосхонууд ороно гэхэ гү, али эдэмнай тус тустаа 390, 90 үрхэтэ айл болоно. Үнгэрэгшэ жэл эдэ тосхонууд "Байгал" гэжэ ,һуралсал-туршалгын ажахыһаа гаргагдажа, таряашадай ажахынуудай "Гүрэльбэ" гэһэн нэгэдэл болгогдоо бэлэй. Нэгэдэлэй мэдэлдэ газар таряалан, оньһон техникэ, мүн бусадшье хэрэгсэлнүүд таһалагдажа үгтэһэн юм аабдаа. Теэд амяараа боложо гараад, биража бүтээжэрхиһэн юумэн байхагүй. Энэл ушарһаа "Байгал" ажахынгаа мэдэлдэ һөөргөө бусаха дурадхалнууд олоной зүгһөө ороно. Энэ хэрэг һаяын сагуудта амжалтатайгаар шиидхэгдэхэ бэзэ гэзд найдагдана.

Захиргаанай мэдэлдэ Гүрэльбын гүйсэд бэшэ дунда һургуули, амбулатори, хүдөөгэй клуб, библиотекэ бии юм. Һургуулидамнай 29 багша 280 һурагшада ном заана. Фельдшерскэ пунктда нэгэ врач, 2 медсестра, 1 жолоошон, клубта нэгэ хүдэлмэрилэгшэ, нэгэ библиотекарь хүдэлмэрилжэ байдаг. Һургуулиин болон соёлой эмхинүүдэй хүдэлмэрилэгшэдтэ салин хүлһыень түлэхэ, байра байшангуудыень заһабарилха гэхэ мэтэ ажал эмхидхэнэбди.

Манай Гүрэльбэ тосхонһоо Ивалгын аймагай Соведэй депутадаар һунгагдаһан Юрий Александрович Доржиевай үүсхэлээр 5 хүнһөө бүридэһэн нютагай өөһэдын хүтэлбэриин комитет хамтын суглаан дээрэ һунгагдан байгуулагдаба. Тус комитедтэ Гүрэльбэһээ 3, Посельеһээ 2 хүн һунгагдаа. Нютагай захиргаанай саашанхи хэрэгтэ тус комитет нилээд тулгань болохо бэзэ гэзд найданабди.

Дэлгүүрэй харилсаануудай шэрүүн шэнжые ажалгүй болоһон олон хүүгэдтэй бүлэнүүд, ганса бэе үбгэд, хүгшэд бодотоор мэдэржэ эхилэнхэй. Ядуу туйган байдалтай зондоо туһалха хэрэгтэ аймагай хүн зониие социальна талаар хамгаалха таһагай хүдэлмэрилэгшэд горитой ажал ябуулна гээ һаа, алдуу болохогүй. Энэ таһагай хүдэлмэрилэгшэд манай захиргаанай 18-20 бүлэдэ һара бүри элдэб туһаламжа үзүүлнэ.

Һүүлэй үедэ хүдөөдэ барилга замхашанхай. Гүрэн түрын зүгһөө мүнгэнэй үгтэхэеэ болиходо, эмхи зургаанууд барилгын энэ шухала хэрэгые эрхилхэ шадалгүйдэнэ. Ушар иимэһээ өөрын гэр байра барихаар шиидэһэн залуу мэргэжэлтэдтэ, хүн зондо манай захиргаан газар таһалжа үгэнэ. Энэмнай баһал мүнгэтэ. Гэр бариха дуратай зон тусхай мэдүүлгэ манда барижа, 4-5 миллион түхэригөөр усадьбын газар абаха аргатай.

Гүрэн түрын байгуулалтада хубилалтануд тиимэшье бэлэхэнээр бэелүүлэгдэдэггүй юм бэзэ. Ушар иимэһээ сагай бэрхэшээлые урдаа баряад, гараа хабсараад, һууха бэшэ һэн хойноо арга хургаа бэдэржэ, хараалһанаа бэелүүлхые оролдонобди.

Эрдэм-шэнжэлэлгын түбтэ

ҮНДЭР УРГАСЫН ЭХИ ТАБИГШАД

Илангаяа һүүлэй хори гаран жэлэй туршада гансашье Буряад орондомнай бэшэ, хүршэ Шэтын, Эрхүүгэй областьнуудай ажахынуудта, мүн Монгол орондошье ороо̂о таряанай үндэр ургаса үгэдэг шэнэ сортнууд яһала ургэнөөр дэлгэрэнхэй. Жэшээнь, шэниисын: бурятская-34, бурятская-79, бүри һаянай бии болгогдоһон бурятская-94, сэлэнгэ, лютесценс-397 сортнуудай бүхы шэнжэ шанар, һайн талыень мэдэхэгүй, тэдэнэй эрхим "амтые" үзөөгүй агрономууд, таряашад манай эндэ үсөөн лэ ёһотой.

Үнэндөө, манай эндэхи шэрүүн хабар, зуниинь ходо гандахаяа һанадаг уларилтай, ехэнхидээ хуурай тала, хада губээ газартай нютагуудта таряанай тогтуурритай һайн ургаса абахань бэрхэтэй гэжэ үнинэй мэдээжэ. Эгээл тиимэһээ эрдэмтэд-селекционернүүд лэ манай нютагуудай байгаалиин, сагай уларилай эрхэ байдалда тааруу, ган гасуурта тэсэмгэй шэнэ сортнуудай шэниисын, обёосой болон бусадшье ургамалнуудай үрэһэ ургуулхаар олон жэлдэ туршалга, шэнжэлгэ хэжэ, эсэстээ тэдэниие дэлгэрүүлнэ бшуу.

Анхан Ивалгын гол соо түбхинэһөөр олон жэлдэ эндэ хүдэлжэ байһан манай Буряадай хүдөө ажахын эрдэм-шэнжэлэлгын институдай селекционернүүдэй, мэргэжэлтэдэй нэрэ соло, һайн хэрэг ажал гансашье Зүүн Сибирь соо бэшэ, бүхы Россин Федерацида яһала мэдээжэ болонхой. Тэдэ дээрэ нэрлэгдөһэн сортнуудые бии болгоһон суута селекционернүүд, Россин Федерациин, Буряад Республикын габьяата агроном-селекционер А. Г. Дубровская, мүн Ф. Я. Дудникова, Ю. М. Овчинникова гэгшэд тухай дуулаагүй зон үсөөн лэ ёһотой. Хэрбээ 1950-1960, мүн 1970-аадшье онуудта республика соо шэниисын ургасын гектарай 7-8 центнерһээ дээшэ абтадаггүй һаань, һүүлэй үедэ ямаршье гантай жэлдэ гектарай 12-13, заримдаа 15-16 центнер таряанай хуряагдадаг болоһон ушарта селекционернүүд бага бэшэ хубитаяа оруулаа гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Тэрэшэлэн үбһэ ногооной, тэжээлэй ургамалнуудай шэнэ сортнуудые бии болгохо талаар бүри урдань А. М. Останин, тэрэнэй шабинар баһал бага бэшэ юумэ хээбди. Бидэнэй туршалга хэжэ бии болгоһон костёр безостый ногооной бэлэг, үндэһэ багатай хяаг ногооной - хүтэл, хүсы үбһэнэй - туяана сортнууд республикын сабшалангуудай ургаса дээшэлүүлхэ, ногоонойнь шанарые һайн болгохо талаар яһала аша үрэ үгэжэ байдаг.

Малай тэжээл үйлэдбэрилгөөр - эрдэмтэд Александр болон Любовь Емельяновтан, хонидой үүлтэр һайжаруулха талаар - Ю. М. Нагаев, эбэртэ бодо малай ашаг шэмэ дээшэлүүлгээр - Л. В. Шипицына гэгшэд олон жэлэй туршада оролдосотойгоор хүдэлжэ байна.

Гэхэтэй хамта хүдөө ажахын эрдэм-шэнжэлэлгын эмхинүүдэй мүнөө бүхы дээрээ ямар байдалда ороод байһаниинь бултанда мэдээжэ. Эгээл ехээр хашаха, хаһаха юумэн - мүнгэн сангай дуталдалга. Хэды тиигэбэшье, селекционернүүд таряанай ургаса улам дээшэлүүлхэ, тэрэ мүртөө республика соогоо эдеэ хоолой (һайн хилээмэ, талхан болохо) таряа хүсэд хүрэхөөр ургуулдаг болохо хэрэгтэ туһалхаар шэнэ сортнуудые бии болгохо хүдэлмэрээ үргэлжэлүүлһээр.

Е. ПЕТРОВА,
үнинэй агроном-селекционер.

Фото-зураг гэршэлнэ

АШАГЛАГДАХА ГҮ, АЛИ...

Асари томо завод, фабрикануудые, малай байрануудые баридаг сагнай һаял бэлэй даа, арба-хорин жэлнүүд лэ үнгэрөө. Барибал бариха, һандаргабал һандаргаха, усадхабал усадхаха, зорибол, заал һаа заяанай холуур бодолтой байха гэһэншүү номнол байдаг бэшэ һэн гү. Удха үйлэнь хадаа - манайл засаг, манайл шэглэл, манайл гурим хамагһаа һайн, бэшэндэл орходоо дээрэ гэжэ харуулха һэдэлгэ юм һэн бэзэ. Хаанашье ябаад һайрхамаар, харуулмаар жэшээ баримтануд гүрэн доторнай байгаал даа, биишье. Теэд мантан томо зарим үйлэдбэри дэлгүүрэй харилсаанда юрэл таарахагүй, нозоо хүндэ байһанаа харуулна ха юм! Жэшээнь, автомобильна промышленность - сагай эрилтэдэ таараха, мүнөөдэр хүндэ хэрэгтэй хүнгэн машина түргэн зуура байгуулжа, худалдан наймаалха гэхэдэ, арга шадалынь үгы ха юм даа. Тиихэдэ мүнгэн зөөрийин үгы байһаниинь ямаршье үүсхэл, эдэбхи мухардуулаадхина.

Хүдөө ажахымнай илангаяа хубилалтын һэбшээндэ шарбуулаа. Һандаржа, һалажа байһан малай байрануд, соёлой ба социальна барилгануд хуу хаягдашанхай, мүнөө дээрээ хэндэшье хэрэггүй гэхээр орхигдошонхой.

... Ивалгын аймагай Хурамша нютагта һү һаалиин томо комплекс 1989 ондо баригдажа эхилээ һэн. Мүнгэншье байгаа, барилгашадшье олдоо, ажал шамдагай ябуулагдажа захалаа. Гурбан жэлэй туршада баригдажа, энэ зураг дээрэ харагдажа байһан үедөө хүрэһэн байгаа.

Теэд... теэд... сагнайшье хубилжа, хамтыншье ажахы һалажа, мүнгэншье үгы болоо. Барилга замхажа, ажалшье болюулагдаа. Бүришье голхормоор баримтань гэхэдэ - энэ томо комплекс соо барин харуулха малшье Хурамшада үгы. Иигээд лэ хаягдашоод, эбдэржэ, һалажа, жэжэ бужа юумэнүүдынь нэгэн хоёроор үгы боложо байнал даа. Хэзээ энэ барилга дүүрэхэб, хэн ашаглахаб, хэрэгтэй юм гү? - гэһэн асуудалнууд табигдажал байха. Теэд харюу үгы...

В. ШАГДУРОВ.
М. ШАНТАКОВОЙ фото.

БАЙГААЛИ - МАНАЙ БАЯЛИГ

Энэ найруулгые Пурбо-Доржи Дашицыренов Ивалгын дунда һургуулида һуража байхадаа бэшэһэн юм. Мүнөө тэрэ хүбүүн Улаан-Удын хүдөө ажахын академидэ 2-дохи курсда һурана. Эдирхэн хүбүүнэй түрэл байгаали тухай бодолнуудыень олоной һонорто дурадханабди.

Эхэ нютаг
жэгтэйгээр
Эльгэ зүрхым эзэлнэ.
Элдин хонгор дэлхэй
дээрэ
Эгээл һайханаар
үзэгдэнэ.
Ц-Ж.ЖИМБИЕВ.

Манай Буряад Республика Байгал далайн зүүн талада оршоно. Урда таладань - Монгол орон, хойнонь - Яхад Республика.

Омогорхомо манай Байгал далай дэлхэй дээрэ эгээл гүнзэгы, тунгалаг сэбэр уһатай далай юм. Хоёр зуу гаран гол горход ба эгээл гүнзэгынь - Сэлэнгэ мүрэн Байгал далайда шудхадаг. Гансал Ангар мүрэн Енисей тээшэ тэгүүлэн, эсэгэ Байгал далайһаа гарадаг даа.

Дэлхэйн нөөсэ уһанай хорин процент арюун тунгалаг сэбэр уһаниинь ганса манай далай соо байна бшуу. Хоёр мянга гаран элдэб янзын ургамалнууд ба амитад Байгал соо ажамидардаг юм. Суута далайемнай хараха, үзэхэеэ олон аяншалагшад, эрдэмтэд, бусад юрын хүнүүд ерэдэг. Тунгалаг уһыень амсажа, арюухан далайе магтан дуулаха хүсэл түрэдэг бэзэ.

Минии түрэһэн тоонто нютаг Гильбэрэ. Түрэл нютагайм хажуугаар Баян гол горхон урдадаг, тэрэнэй уһан булагай уһан шэнги юм. Тээ саана, нуурай хойто бэедэ зундаа амардаг лагерь байгуулагданхай. Ивалга нютагай хажуугаар Халюута горхон урдадаг, Баян гол Халюута хоёр нэгэ эхитэй.

Нютагайнгаа тала дайдаар ябахада, һайхан даа! Харин зарим тээ бог шорой хаяатай байхадань, ехэ гомдолтой байдаг. Үйлсөөр ябахада, саарһан һалхинда үлеэгдээд, нэгэ буланда сугларшаһан хэбтэдэг.

Гэбэшье хэдэн олон завод, фабрика, котельнэ жэл бүри хэды муухай утаа уняар агаарта хаянаб даа!

Сэлэнгэ мүрэн Улаан-Удэ хотын хажуугаар урдадаг тула баһал ехээр бузарлагдана. Гадна Байгал далайн бузарлагдахада, тэндэ ажамидардаг элдэб янзын ургамалнууд, амитад, булгадаа хосорхо туйлдаа хүрэхэ бшуу. Байгалай хаб загаһан гансал тунгалаг сэбэр уһан соо ажамидарха аргатай. Урдандаа ой тайгадамнай хэды һайхан, үй түмэн амитад, шубууд байгаа гээшэб! Харин мүнөө агаарай, гол мүрэнүүдэй бузарлагдаһанһаа уламжалан, нилээд олон ангууд, шубууд хосорхо туйлдаа хүрэнхэй, хосоржо үгышье болоно.

Байгаалиие бузарлуулхагүй гэжэ оролдобол, хүн бүхэн ой модондоо, уһа голнуудтаа гамтайгаар, эзэн ёһоор хандаха зэргэтэй.

Эхэ һайхан нютагаа, түрэл байгаалияа аршалжа, энэ дэлхэй дээрэ хүн бүхэнэй элүүр энхэ ажаһуухыень хүсэжэ ябахамнай болтогой!

П-Д. ДАШИЦЫРЕНОВ.

дэргэдэхи социальна туhаламжын таhарhаа гадна, социальна хангалгын түб гэхэ гү, али бүдүүгээр хэлэхэдэ ветерануудай тусхай байшан бии болгохо шиидхэбэри абтаhан юм. Эндэ нэн түрүүн зохид гэр байра заажа үгэхэ, мүнгэ зөөри hомолхо, эмхидхэлэй ехэхэн хүдэлмэри хэхэ шухала байгаа.

Аймагай захиргаанай гулваа Л. П. Бурков, тэрэнэй орлогшонорой, Шаhагуудые даагшадай эдэбхитэй туhаламжа, дэмжэлгээр яhала богони болзор соо энэ хэрэг хүсэндөө хүргэгдэжэ эхилээ hэн. Урдань хүүгэдэй саад байhан аад, орхигдошоhон хуушан гэр

Тэдэнэр аймагай бүхы тосхон, hууринуудые даажа абаад, гэрhээ гаража ябаха аргагүй үбшэн үлбэр, ганса бэе үбгэд, хүгшэдтэ магазинhаа эдеэ хоол болон бусад хэрэгтэй юумые асаржа үгэдэг, гэр байрыень сэбэрлэхэ, заhабарилха, уhа, түлеэень зөөхэ гэхэ мэтэ али бүхы юумыень хэжэ үгэхэ хүдэлмэри хэнэ. Социальна хүдэлмэрилэгшэ бүхэн 60 хүниие даажа абанхай.

Тиихэдэ дуратай зоной ерэжэ амарха, шэнэ газетэ, журнал уншаха, телевизор хараха зохид таhалгануд эндэмнай бии. Мүнөө сагта илангаяа үбгэд, хүгшэд, инвалидуудта газетэ захиха мүнгэн тиимэ элбэг бэшэ ха юм. Зарим айлнууд телевизорээшье заhабарилуулха hахалаа абхуулха, үhэеэ заhуулха аргатай байна.

Тус түбэй хүдэлжэ эхилhээр ехэ сагай үнгэрөөгүйшье hаа, энэмнай зоной дунда яhала мэдээжэ болонхой. Хүнүүд үдэр бүри ерэжэ байдаг.

Саашадаа социальна хангалгынгаа ажал хэрэгые бүри үргэдхэхэ, hайжаруулха бодомжотойбди. Жэшээнь, түбэйнгөө дэргэдэ багахан баани барижа дүүргээбди. Эндэ үдэр соо 15-20 хүн орожо, бэеэ угааха аргатай. Столовынгоо эдеэ хоолые улам хямдаруулхын тула түбтөө жаахан хамhабариин ажахы—үндэгэлхэ 10 гаран эмэ тахяа, мүн арбаад поршоонхо тэжээхэмнай. Огородой эдеэ үргуулха багахан теплицэ баринабди, үрэ жэмэстэ саад, сэсэрлиг түхеэрнэбди. Арга боломжын байбал, наhа барахан үбгэд, хүгшэд, тулюур байдалтай хүнүүдые хүдөө табихадань хэрэгтэй туhаламжа хүргэдэг болохо hанаан бии.

Иигэжэ шадал зэргээрээ зондо туhалха, үбгэд, хүгшэдые үргэмжэлхэ гэжэ оролдонобди.

В. АНТОНОВА,
Хүн зониие социальна хангалгын талаар аймагай түбэй директор.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: фельдшер Т. А. Кравцова ерэhэн хүндэ медицинскэ туhаламжа хүргэжэ байна.

Дэлгүүр: социальна хангалгын асуудал

ҮБГЭД, ХҮГШЭДӨӨ ҮРГЭМЖЭЛХЭБДИ

МҮНӨӨ мүнгэ зөөреэр дуталдаагүй, баян бардам байдаг зон илангаяа хүдөөдэ хомор лэ ааб даа. Дэлгүүрэй харилсаанай эрхэ байдалда бултал тухашарна ха юмбибди. Тиихэдээ хажуу тээhээ туhаламжа, үргэмжэгүй наhатай үбгэд, хүгшэд, үлбэр муу бэетэй зон, улаан сурба үхибүүдтэй айлнууд, үгытэй ядуу hуудаг, ганса бэе хүнүүд бүришье хүндэхэн байдалда оронхой.

Тэдэниие гүрэн огтолон орхижорхёо, ямаршье туhаламжа, дэмжэлгэ үзүүлнэгүй гэхэ болоо hаа, буруу. Мүнгэн сангай талаар хэды бэрхэтэйшье hаань, гүрэнэй зүгhөө эдэ зондо тэдхэмжэ, пенси түлэгдэнэ, элдэб социальна хангалгада бага зэргэ мүнгэн hомологдоно.

Хэды тиигэбэшье тулюур туйган байдалтай зондо социальна туhаламжа хүргэхэ хэрэг гол түлэб нютагуудай өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын захиргаануудлэ бэе дээрээ даажа абаха болоно гээшэ.

Эгээл энээн дээрэhээ нёдондо жэлэй эхеэр аймагай захиргаанай капитальнаар заhабарилагдажа, газаахи хорёо үэто соохинь хуу болбосон түхэлтэй болгогдоо. Мүнөөшье эндэ барилга, заhабарилгын хүдэлмэри үргэлжэлүүлэгдhээр.

Мүнөөдэрэй байдалаар зониие социальна талаар хангаха аймагай түб хүдэлжэ эхилэнхэй гэхэдэ болохо.

Түбнай табан таhагтай юм. Жэшээнь, хүнүүдтэ гэр гэртэнь социальна туhаламжа үзүүлхэ таhагта (даагшань Г. Г. Цыремпилова) 10 хүдэлмэрилэгшэ ажаллана. аргагүй байна бшуу.

Мүн зондо бага зэргын медицинскэ туhаламжа хүргэхэ, тарилга хэхэ, шуhанай хөөрэсэ, дарасые шалгаха таhаг (фельдшер Т. А. Кравцова) байха. Эндэ үбгэд, хүгшэд массаж хүүлэхэ, элдэб аппарадуудаар шаруулжа аргалуулхадань болоно. Тиигээд хүнүүдэй хэбтэжэ амарха 10 орон түхеэрэгдэнхэй. Иигэжэ ерэhэн зон нэгэ үдэр соо эндэ амарха, аргалуулхадаа столоводомнай орожо, хямдахан сэнгээр нэгэ удаа эдеэлхэ, баhал үнэгүйгөөр парикмахерскада

ТАЛААН БЭЛИГЭЭР ЭЛБЭГХЭН

(Уран зохёолшын тэмдэглэл)

Уран зохёолдо элдэб газар нютагhаа бэлигтэйшүүл ерэдэг. Ой тайгата, хада уулата хизааргаа, уужам сэлюун талаhаа, томо хотоhоо, тосхонhоо, гансахан айлhаа. Бабаасан Абидуев Оронгын голой Янгаажан нютагhаа манай литературада ерэhэн юм. Түрэhэн нютаг гээшэ хүн зондо, илангаяа зохёолшо хүндэ угаа ехэ удхатай. Балшар бага, эдир залуу наhанай алтан hайхан дурсалгануудь зохёолнуудтань удха шэнжэ олгожо, эршэ зоригоор хүбшэлдэг гээшэ.

Буряадай үхибүүдтэ зорюулагдаhан зохёолнуудай үндэhэ hуури табигша, бэлигтэй поэт, журналист болон оршуулагша Бабаасан Доржиевич Абидуевтай уулзаха хубигүй байhан хүм. Залуудагдаа гээшэ hааб даа. Хурамша нютаг шадарай Ноолиин аршааанда Бабаасан Абидуевай амардаг байhан зуhалангай гэр хараhанаа hанагшаб. Мүн тэрэнэй дүү басаган Норжима абгайе hайн мэдэхэ hаабзаб даа.

Дайнай урдахи жэлнүүдтэ нимгэхэн аад, үхибүүдтэ зорюулжа, гоё hайхан шэмэглэлтэйгээр хэблэгдэhэн Бабаасан Абидуевай номууд наймаанда гаража эхилээ юм hэн. Багашуул бидэнэр "Тэхэ бабанын түүхэ", "Эреэн гүрөөhэ эмээллэгшэ", "Шаалай Шаанай хоёр" гэхэ мэтэ онтохонуудыень ехээр hонирхожо уншадаг, сэржэлдэдэг бэлэйбди, эдэ зохёолнууд бага наhанайм hайн hайхан суурян мэтээр мүнөөшье болотор соностожо байдаг лэ.

Бабаасан Абидуевые багшамни гэжэ hанажа ябадагби. Ирагуу хурса удхатай, тэрэ үеын байдалай шэнэ юумые магтан дуулаhан уран гоё шүлэгүүдынь, Николай Островскиин суута номуудай оршуулгануудынь минии шүлэг бэшэжэ туршаха хэрэгтэ ехэ түлхисэ боложо үгөө юм гэжэ hанагшаб.

Оронго нютагай Нарhата-Толгой гэжэ газарта тоонтотой Буряадай арадай уран зохёолшо, элитэ ехэ драматург, ниитын ажал ябуулагша Намжил Гармаевич Балданогой түрэhөөр 75 наhанай ойдо зорюулжа,

Урган гараhан тоонтотнай
Нарhата-Толгойн дэрhэн соо.
"Оронгын татуур гүнзэгыш hаа,
Унаган борынтнай хоолой - соо,"—гэhэн мүрнүүдые бэшэhэнээ мартадаггүйб.

Ушарынь гэхэдэ, "Оронгын татуур" гэжэ дуун Намжил Гармаевичай дуратай дуунииньь байhан юм.

Алишье талаhаань арюун hайхан, урин налгай зантай, хүнэй зүрхэ сэдьхэл татадаг байhан Намжил Гармаевич Балдано үндэhэн Буряадай искусство, литературын байгуулалтада, саашанхи хүгжэлтэдэ олон жэлэй хугасаада хүсэ шадалаа, бэлиг шадабаряа зорюулhан байгаа. Тэрэ арба гаран жэлэй хугасаада Буряадай Уран зохёолшодой холбооной хүдэлмэриие толгойлжо ябахадаа, уран зохёолой шэнэ халаанай тодорон гаралгада ехэ габьяатай байhан юм. Нэгэ жэшээ дурдая.

—Дүшэ гаран жэлэй саана бүлэг уран зохёолшодые толгойлжо, Улаан-Үдэhөө Ага ерэhэн Намжил Балдано, тиихэдэ бэшээ болоhон зүжэгүүдтэйм танилсаад, Москвагай Горькиин нэрэмжэтэ Литературна институдта орохо хэрэгтэм туhалаа бэлэй,—гэжэ Буряадай арадай уран зохёолшо Доржо Эрдынеев хөөрэдэг юм.

Намжил Балданогой либреттэнүүдээр композиторнууд Фролов, Ямпилов гэгшэдэй зохёоhон "Энхэ-Булат баатар", "Арюун гоохон Ангар дүүхэй" гэжэ зүжэгүүд буряад искусствын алтан жасада оронхой, мүнөөшье табигдажа байhаар.

Уран зохёолшын үшөө нэгэ габьяань гэхэдэ, урданhаа нааша буряад зоной дунда алдаршаhан гайхамшагта эпос "Абай Гэсэр хүбүүн" гэдэгэй олон ондоо вариантнуудые согсолон найруулха хэрэгтэ арбан табан жэлээ зорюулhан байха юм.

Алдарта Байгал—арюухан далайтай
Ажалша малша буряадхан арадай
Аман зохёолой мантан хүшөө—
"Абай Гэсэр" мүнхэ байхал!
Омог туужын олонхон янзые
Оншолон согсолжо, ном болгоhон
Оронгын хүбүүн Балдано Намжилай
Обог, нэрэнь мүнхэ байхал!

Нэмэжэ хэлэхэдэ, ехэ басаганиинь Светлана Намжиловна эрдэмэй кандидат, энэдхэг хэлэнүүдээр мэргэжэhэн, мүнөө Москвада ажаhуудаг, харин бага басаганиинь Марина Намжиловна мүн лэ эрдэмэй кандидадай нэрэ зэргэтэй, Ниитын эрдэмэй институдта ажаллажа байдаг.

Оронгоhоо гарбалтай Чимит-Цырен Санжиев шүлэгүүдээ, очеркнуудаа "Буряад үнэндөө" удаа дараалан толилуулжа байhаар. Шүлэг бэшэжэ ябабашье, энээндээ анхаралаа hайса хандуулаагүй дээрэhээ наhатай болоhон хойноо "Оронгын татуур" гэжэ түрүүшынгээ ном хэблүүлээ юм.

Буряадай элитэ уран зохёолшодой зохёохы ажалайнь түлхисэ болоhон Доодо-Оронгын тала дайдада шэнэ байдал урган hалбараа. Эндэ үндэhэн соёлой замаар дабшажа ябаhан бэлигтэй зон үсөөн бэшэ. Мүнөө наhанайнгаа амаралтада байhан соёлой габьята худэлмэрилэгшэ Софья Содномовна Содномова олон жэлэй саана хатар, дуунай "Оронго" ансамбль байгуулаа юм. 1976 ондо үнгэргэгдэhэн Россин арадуудай уран бэлигтэйшүүлэй IV фестивалиин лауреат болоhон "Оронго" ансамбльда зорюулжа, дуу бэшэhэн байгааб. Хүгжэмыень нютагай композитор Баир Цыденов зохёогоо юм. Дуунай дабталгань иимэ:

Оронго, Оронго, Оронгом,
Оронхоо Буряадтаа омогхонш—
Уянгаар hайхан дуутайлши,
Урданай дархан суутайлши,
Улаанхан Оронгом!

Хамар дабаанай хабшалhаа дошхоноор урдан гарадаг Оронго голой зүүн эрьеэр зүрхэндэм дүтэ Олзон нютаг оршодог. Зариман манай нютагые Дээдэ-Оронгошье гээд нэрлэдэг. Тиимэhээ Намжил Гармаевич нютагайм хүбүүн гэжэ тоолодог юм hэн гү, али түрүүшын туршалганууд соо саашадаа болбосорхо бэлигтэй шэнжэ тухайлhан юм гү, яажа мэдэхэб, уран зохёолой хүндэ хүшэр харгыда гарахаhаамни хойшо, ходо дэмжэн, зүбшөөл заабаряа хэлэжэ, туhалжа, зэмэлхэ сагтань зэмэлжэ, эсэгэ мэтээр дахуулжа ябаhан юм. Намжил Гармаевичай туhаламжаар "Полкын туг доро" гэжэ түрүүшынгээ ном хэблүүлжэ, СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн болоhоноо, Горькиин нэрэмжэтэ литинститудай дэргэдэхи Дээдэ литературна курсада мэргэжэлээ баяжуулhанаа, хойшодоошье дулаан энхэрэлыень саг үргэлжэ мэдэржэ ябаhанаа хэзээдэш мартаха аалби!

Улаан-Үдэдэ, Москвада шүлэгүүдэй 20 гаран ном буряад, ород хэлэнүүд дээрэ барлуулааб, ороной нимгэн, томо журналнуудта шүлэг зохёолнуудни оло дахин толилогдожо байгаа, мүнөөшье бага-сага толилогдоhоор. Нютагайнгаа ажалша мэргэн зоной зууршаладгаар, "Буряадай арадай поэт" гэhэн нэрэ зэргэдэ хүртөөб. Үшөөлөөн хэрэгтэйб даа гэхэ гэhэншни, нэгэл юумэн hанааеш зобоохо: номуудай гарадаг болоо hаа, жэгтэй hонин болохо бэлэй даа!..

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай урдахана Олзон, Хурамша, Гильбэрэ нютагуудай жаахан ажахынууд нэгэдэжэ, Хурамша тосхондо түбтэй томохон колхоз эмхидхэгдэhэн юм.

Баян-Голойнгоо сэнхир хадаг
Заяан холоhоо дэлгээн дэлгээн байдаг
Олзон, Хурамша, Хонгор-Уула—
Ород, буряадай омог, омог дайда, - гэhэн мүрнүүдээр композитор Анатолий Андреевтэй бэшэhэн "Нютагаа hанажа ябанхайб даа" гэжэ дуумнай эхилдэг.

Олзон нютагhаа залуудаа гаража, Улаан-Үдэдэ hуурижаhан суутай уран дархан, уран зохёолшо, хизаар ороноо шэнжэлэгшэ, арадай эмшэн Галдан Ленхобоевич Ленхобоевые эгээ түрүүн дурдаха ёhотойб. "Электромашина" заводто пенсидэ гаратараа модельщигээр хүдэлhэн, олон орден, медальнуудтай Галдан Ленхобоевич модоной үндэhөөр, үнгэтэ шулуугаар элдэб гоё дүрсэнүүдые, гэрэй хэрэгсэлнүүдые бүтээhэн, нютагайнгаа ан гүрөөл, ургамал модон, уhа мүрэн, арадай ёhо заншалнуудь тухай олон номуудые бэшэhэн байдаг. Иимэ гайхалтай hонин хүнүүд эндэмнай олон.

Буряадай габьяата уран зурааша Доржо Пурбуев манай Раднажаб абгайн хүбүүн юм. Пүрбын эсэгэнь дайнhаа бусаагүй. Түрэhэн дүү Серафимань "Буряадай залуушуул" газетын редакторай орлогшоор олон жэлдэ хүдэлжэ байнхай.

"Хаанабта, ахатан, сасуутан,—
Харьяа Олзоной изагууртан—
Ажал дээрээ hүбэлгэн бэрхэ,
Абари зангаараа сэбэр, сэхэ
Дашанимын Далбай,
Дяадяа Пүрбэ,
Бухгалтер Түдэб нагаса,
Хонгорхон Жабай Норбо?—

гээд "Эхэнэрэй хуби заяан" гэhэн поэмэ соогоо бэшэhэн байдагби. Дяадяа Пүрбэ гээшэнь Доржын баабайнь болоно.

Эстониин ниислэл Таллинн хотодо Доржо Гармаевичын hуралсал эхилээ. Тэндэхи Уран зурагай институдта номой графикаар мэргэжээ юм. Тэндэ байхадаа, Горькиин "Буревестник тухай дууе", Данте Алигьериин

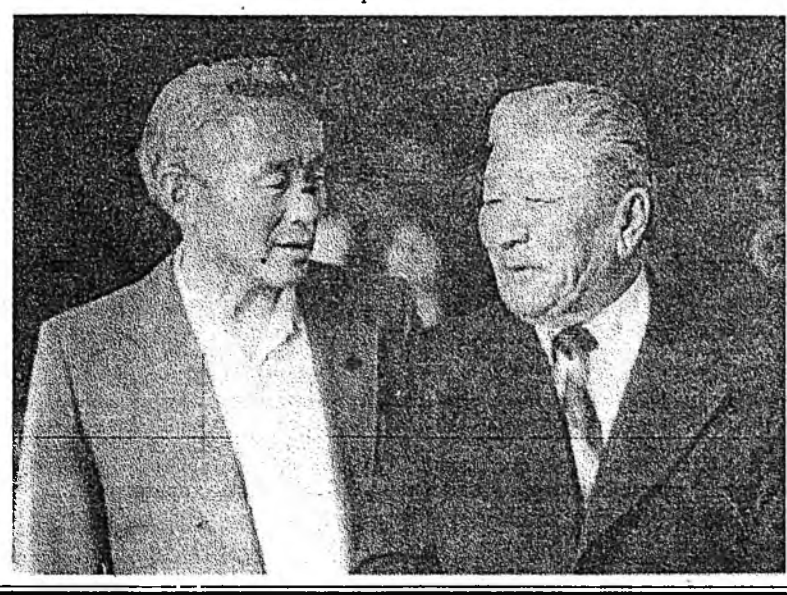

ЗУНАЙ АМАРАЛТА—ҮХИБҮҮДЭЙ БАЯР

Һургуулиин үхибүүд удаан хүлеэгдэһэн зунайнгаа амаралтада гаранхай. Хүдөө нютагуудай багашуул хотынхидто орходоо, хаана, юу хэжэ, энэ гурбан һараяа үнгэргэхэбибди гэжэ һанангүй, ажахынгаа, үмсынгөө ажалда ябалсажа, сэнгэлиг һайхан зунай сагые үнгэргэхэнь мэдээжэ.

Тээмэндэ Ивалгын аймагай Хурамша һууринда хүрөөд ябахадаа, һургуулидань орожо, һуралсалай таһагые даагша Е. Л. Жамсарановатай хөөрэлдөө һэмди.

—Манай һургуулиин һурагшад зундаа Хүхэдэй нуурай эрьедэ оршодог "Романтик" гэжэ ажалай болон амаралтын лагерьта амардаг. Тэндээ сабшалангай өөһэдын газартайбди, огородтойбди. Һургуулимнай тугалтай хоёр үнеэтэй юм. Үхибүүд зунайнгаа амаралтада гарахадаа, тэдэнээ туугаад, лагерь руугаа ошохо. Юу хэлэхэб, үнеэдынь яһала үдхэн ехэ һу үгэдэг. Энэ зундаа тэдэниинь эзэдээ хара сайгаар байлгахагүйл ха,—гэжэ Елена Лхажаповна энеэнэ...

—Хурамшаархин огородой эдеэ элбэгээр һуулгадаг гэжэ мэдэнэб. Харин һургуулиинтнай столоводо ороогүйбди. Тухайлаад үзэхэдэ, үхибүүдээ витаминтай ногоон эдеэгээр дутаанагүй ёһотойт,—гэбэб.

—Огородоймнай газар ехэ юм. Тэндээ хартаабха, үгэрсэ, капуста гэхэ мэтые яһала һуулгадагбди. Зундаа ажаллахын һайгаар, баян ургаса хуряажа абаналди даа. Намартаа хартаабха, үгэрсөөр наймаа хэжэ, мүнгэ олонобди. Лагерьта хүдэлһэн үхибүүдые урмашуулха хэрэгтэй. Тиимэһээ олоһон олзыень үгэжэ, түрэлхидыень баярлуулагшабди. Саашань хөөрэхэдэ, өөһэдын ГАЗ-53 түхэлэй машинатайбди, нэгэ ДТ-75 трактор бии. Һурагшаднай һайн ажал хэһэнэйнгээ түлөө "Москвич" түхэлэй машина шагнал абаһан юм. Би мүнөө эдэ бүгэдые хөөрэжэ байхадаа, ажалай хэшээл заадаг дүй дүршэлтэй багша Цырма Батуевна Бадмаевагай хүсэл оролдолгые сэгнэхэ байнаб. Энэ хүн жэл бүри "Романтик" лагерьта шабинартаяа суг ажал хэжэ, баян ургаса абадаг,—гэжэ багша Е. Л. Жамсаранова хөөрэбэ.

- Энэ жэлэй һуралсалые ганса табануудаар дүүргэжэ байһан һурагшад гэхэдэ, 9-дэхи классай һурагшад Саша Дашиев Эржена Ишеева хоёр болоно. Саша 1-дэхи классһаа ганса "5" гэһэн сэгнэлтэтэйгээр һуралсалаа үргэлжэлүүлжэ ябана. Ехэ бэрхэ, һайхан сэдьхэлтэй хүбүүн юм,—гэжэ багшанарынь хэлэнэ һэн. 10-11-дэхи классайхидта 13 компьютер абтанхай. Шэнэ арга хэрэглэжэ, эрдэмээ дээшэлүүлжэ байһандань баярламаар байна.

Илангаяа һонирхомоор юумэн гэхэдэ, тэдэнэр кино буулгадаг өөһэдын студитай. Хүтэлбэрилэгшэнь Даба Цыреторович Дашицыренов арбаад жэлэй урда энэ хэрэгтэ эхи табиһан хүн. Һургуулиин фольклорно ансамблиин артистнар гастрольдо иишэтиишээ ябахадаа, заатагүй видеокамераа абаад ошодог юм. Һүүлээрнь, буулгажа абаһан киногоо нүхэдтөө, нютагайнгаа зондо харуулжа һонирхуулдаг. Ансамблиинхид Буряад телевидениин "Бамбаахай" гэһэн программатай үнинэй харилсадаг һэн тула, тэрэнэйнгээ ойн баярта ошожо, найр наадыень видеокамераараа буулгажа ёрэһэн байна. Улаан-Үдэдэ үнгэргэгдэһэн "Сагаан һарын дангина" гэһэн конкурсдо хабаадасажа, залуу дуушадай концертые дууһан буулгажа асараад, бултаниие һонирхуулһан юм.

Һуралсалай талаар нэмэжэ мэдээсэхэдэ, энэ һургуули фермерскэ шэглэлтэй хадаа, һурагшадынь агрономиин, газарай эдеэ ургуулгын, мал ажал эрхилэлгын, тоо бүридхэлгын эхин мэдэсэнүүдтэй танилсана. Харин буряад хэлэ шудалалгын талаар, үндэһэн арадайнгаа ёһо заншал һэргээжэ байһан тухайнь хожомоо тодорхойгоор газетэдээ бэшэхэбди.

ГАЛИНА ЗАНАЕВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: завуч Е. Л. Жамсаранова; 6-дахи классай һурагшад хэшээлдээ.

С. БАЛДУЕВАЙ фото-зураг.

ТАЛА ДАЙДАМНАЙ ҺАЙХАН ДАА!

"Божественнэ комеди" гэжэ номуудые шадамараар гоёон шэмэглэжэ, һайшаал магтаалда хүртөө- һэн ха. Саашадаа буряадайнгаа уран зохёолшодой номуудые шэмэглээ, "Абай Гэсэр хүбүүн" гэһэн буряад арадай үльгэр туужын шэмэглэл бүтээһэн байха юм. Өөрсэ маягтай олон ондоо графическа зурагуудыень тооложо барахаар бэшэ. Тэрэ үндэр мэргэжэлтэй, өөрын хараа бодолтой, өөрсэ маягтай уран зураша юм.

Буряадай оперо, баледэй академическэ театрай дуушан, Буряад Республикын арадай артистка Сурена Дашицыренова орон соогоо мэдээжэ болонхой. Энэ басаган Олзон нютагһаа гарбалтай. Хэдэн жэлэй урда наһанһаа нүгшэһэн эхэтэйнь багадаа наадажа, хүн болоһон зомди. Бүтэд Пурбуевна овощ ургуулхадаа һайн амжалта туйлаад, орден, медальда хүртэжэ, орон нютагаа суурхуулһан юм һэн. Сурена Дашицыреновагай Чайковскиин нэрэмжэтэ хүгжэмэй училищи дүүргээд, Новосибирскын консерваториин 3-дахи курсда һуража байхадань, Намжил Балданогой либреттээр М. Фроловой бэшэһэн "Энхэ-Булад баатар" гэһэн оперодо Арюун Гоохоной партиие гүйсэдхэхыень театр уриһан байгаа. Москва, Ленинград хотонуудаар театрай коллективэй гастрольдо ябахадань, амжалтатай дуулажа гараа юм. Һуулдэнь театртаа ажаллажа байхадаа, ородой болон дэлхэйн классигуудай суута оперонуудта гол партинуудые, буряад композиторнуудай дуунуудые эрхимээр дуулажа ябана.

Олзоной үшөө нэгэ басаган Любовь Бимбаевна Намжилон тухай хэдэн үгэ. Залуу уран зохёолшодой XI конференциие үгтуулан, республикын мэдээжэ уран зохёолшо Цырен Галанов Любовь Бимбаевнагай шүлэгүүдыень "Буряад үнэнэй" уншагшадта дурадхахадаа, иигэжэ бэшэһэн байдаг: "Любовь Намжилон Зүүн Сибириин технологическа институдай (мүнөө университедэй) англи хэлэнэй кафедрада ажалладаг, студентнэртэ англи хэлэ заадаг юм. Тэрэ хэдэн жэлэй туршада гол ажалайнгаа хажуугаар нютагайнгаа түүхые суглуулдаг, шүлэг, рассказуудые бэшэдэг байна. Энэнь ехэ һайшаалтай".

Любовь Намжилоной 1993 ондо хэблүүлһэн "Оюун түлхюур" гэжэ ном үхибүүдые буряад хэлэндэ түргэн һургаха гэһэн зорилготой. "Буряад хэлэндэ һурагшадта тон хэрэгтэй ном. Илангаяа номой практическа хубинь ехэ сэнтэй,"—гэжэ Буряадай гүрэнэй университедэй профессор, педагогикын эрдэмэй доктор Эрхито Раднаев бэшэһэн байха юм.

Эрдэм шэнжэлэлгын харгыда урагшатай ябаһан үшөө хоёр басагад хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй кандидат гэһэн нэрэ зэргэтэйнүүд. Абгымни басаган Дарима Дабаевна Санжина Буряадай гүрэнэй университедтэ, нагасымни басаган Татьяна Максаровна Дугаржапова Буряадай пиитын институдта ажалладаг юм.

Сибириин хүдөөажахын эрдэм-шэнжэлгын институдта ажалладаг Цыретор Бимбаевич Галданов экономикын эрдэмэй кандидат болоно. Нютагай хүбүүн Цыретор Бимбаевич нэгэ үедэ республикын соёлой министрээр хүдэлһэн байха. Наһанайнь нүхэр Дора Бандаевна республика дотор яһала суурхаһан, габьяатай врач юм. Уран зохёолой харгыда амжалта туйлажа байтараа залуугаар наһа барашаһан Бимба Галсановай бэшэһэн пьесэнүүд Гильбэрын арадай, Буряад драмын театрнуудта табигдаһан байха.

Гильбэрын арадай театр байгуулагдаһаар гушаад жэл болохоёо байна. Энэ хугасаада Ж. Тумуновай "Сэсэгмаа", Ц. Шагжинай "Будамшуу", Н. Балданогой "Гэсэрэй зүрхэн" гэхэ мэтэ зүжэгүүдые харагшадтаа бэлэглэһэн байха. "Арадай" гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэ 15 жэлдэ зүүжэ ябана. Энэ театрые байгуулагдахаһаань хойшо хүтэлбэрилжэ байһан Владимир Саможапович Запханов өөрөө үльгэр, онтохонуудые найруулдаг, рассказ, шүлэг болон пьесэнүүдые бэшэдэг бэлигтэй хүн юм.

Мүнөө Ивалгын аймагай соёлой таһагые эрхилжэ байдаг Даба Цырстарович Дашицыренов олон жэлдэ Хурамшын соёлой байшаниие даажа байхадаа, нютагай телевидени байгуулаад, нютаг, орон соогоо боложо байһан, шухала һонин ушарнуудые видеокамераар буулгаад, үдэшэнь нютагайхидтаа харуулдаг болоо һэн.

Манай аймагһаа гараһан бэлигтэй бэрхэхүбүүд, басагаднай республикын элдэб газарнуудта, үндэр дээдэ тушаалнуудта хүдэлжэ байдаг. Эрдэм һуралсалай министрэй орлогшо Евдокия Будажаповна Раднаева, Улаан-Үдэ хотын захиргаанай гулваагай нэгэдэхи орлогшо Бимба Цынденович Дымбрылов гэгшэдые дурдажа болохо байна.

Аймагай баруун хажуугаа наашаа ерэхэ харгыдамнай Ключи (Хүйтэн-Булаг) гэжэ ород тосхон дайралдадаг. Эндэһээ гараһан поэт Константин Гаврилович Брянский дайнай урда аймагай газетэнүүдэй, "Буряад-Монголой комсомолец" газетын редактораар, ТАСС-ай корреспондентээр ажаллахынгаа хажуугаар шүлэгүүдэй хоёр ном барлуулжа үрдеэ юм. Бэлигтэй поэдэй шуһата дайнһаа бусаагүйнь харамтай.

Монголой композитор Наранбаатар бидэ хоёрой зохёоһон "Ошор Булагни—халуун дурамни" гэһэн дууе нютагай хүбүүн, "Байгал" ансамблиин бэрхэ дуушан Жаргал Бадмацыренов наһанайнгаа нүхэр, Яруунын Улхасаа нютагта түрэһэн Баярма Раднаеватаяа тайзан дээрэһээ ханхинуулжа байдаг. Жаргал Бадмацыренов "Сагаан һара" гэжэ эстрадна дуунуудай конкурсын хоёр дахин лауреат, Баярма Раднаева Линховоиной нэрэмжэтэ конкурсын нэгэдэхи шанда, Монгол орондо болоһон арадай дуушадай уласхоорондын конкурсын лауреадуудай хүндэтэ нэрэ зэргэнүүдтэ хүртэһэн габьяатай.

Ошор-Булаг иимэ бэлигтэй зоноор элбэг юм гэхэдээ, үндэр наһатай буряадай мэдээжэ эрдэмтэ, түүхын эрдэмэй кандидат Бимба Доржиевич Цыбиковые нэрлэхэ болонобди. Энэ хүмнай буряад арадай түүхэ шэнжэлхэ хэрэгтэ угаа ехэ юумэ хэһэн хүн юм. Баһа Буряад драмын академическэ театрай артистка Сэсэг Шаранова арбан табан жэлэй хугасаада "Хазаар хара һахал", "Будамшуу", "Далан худалч" гэхэ мэтэ зүжэгүүдтэ ялас гэмэ образуудые гаргажа шадаа.

Буряад ороной гимнын, "Тоонто нютаг", "Эжымни", "Эгэшэ аха хоёрни" гэхэ мэтэ олон тоото дуунуудай хүгжэмэй автор, Россин Федерациин искусствын габьяата ажал ябуулагша, Буряадай Гүрэнэй шангай лауреат Анатолий Андреевич Андреевэй бага наһан Ивалга тосхондо үнгэрһэн юм. Тиимэһээ Анатолий Андреевич Ивалгые түрэл нютагни гэжэ тоолодог.

Анатолий Андреевич бидэ хоёр ород, буряад хэлэнүүд дээрэ арбаад дуу бэшэһэн байхабди. Тэдэнэй нэгэниинь "Ивалгамни" гэжэ дуун республика дотор дуулагдадаг, аймагай гимн шэнги болонхой гэжэ һанагшаб.

Түрэл нютаг—Ивалгамни,
Уужам Сэлэнгэ, Хамар
Дабаамни.
Энхэ жаргалайм эхин гуламта,
Эхэ, эсэгым үлгы нютаг—
Ивалгамни!

Композиторай нютаг орондоо, аба, эжыдээ, инаг нүхэртөө энхэрэл түрүүлдэг зохёолнуудынь мэргэжэлтэ дуушадшье, уран һайханай бүлгэмэйхидшье, юрын малшад, хонишодшье дуратайгаар дууладаг юм. Дуунуудһаа гадна элдэб инструментальна зохёолнуудые олоор бэшэһэн автор буряад арадай суута үльгэр туужа "Абай Гэсэр хүбүүн" гээшын үндэһөөр Монголой композитор Нацагдоржтой адли нэрэтэй оперо дээрэ мүнөө хүдэлжэ байна.

Ивалга тосхондо түрэжэ, ехэ болоһон үшөө нэгэ композитор тухай хөөрэхэ һанаатайб. Энэмнай буряадай бэлигтэй композиторнуудай нэгэн Гур-Дарма Дашапылов болоно. Гур-Дарма залуугаар наһа барашоо юм. Тэрээнтэй нүхэсэдэг байбашье, дуу бэшэжэ үрдеэгүймнай харамтай байдаг.

Элдин сагаан дэлхэй дээрэ
Элүүр энхэ, солбон солгёон,
Этигэл дуран, хүсэл түгэс
Ажаһууха арюухан лэ,—гэжэ

Саян Раднаевай үргэн дэлисэтэйгээр шэнхинүүлхэдэ, нүхэрөө дурсажа, гунигта абтадагби. Энэ дуун Даша Дамбаевай үгэ дээрэ бэшэгдэнхэй гэжэ уншагшадтаа һануулая. Богонихон наһандаа Гур Дашапылов 50 гаран дуу, олон симфоническа зохёолнуудые, инструментальна пьесэнүүдые, дүүргэгдээгүй баледэй хүгжэм бэшэжэ үрдиһэн байгаа.

Нютагһаамнай гараһан эрдэмтэд Ц. О. Очиров, А. Ц. Лхамажапов, Н. М. Белоколодов, Б. О. Гатанов, В. Г. Бальжиев болон бусадайшье хубита эрдэм шэнжэлгэдэ ехэ.

Улаан-Үдэтэй зэргэлдэг Доодо-Ивалгада түрэһэн бэлигтэй арадай дуушан, Буряад республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Даша-Доржи Базаров һаяхан буряад драмын театр соо 60 наһаяа тэмдэглээ. Захааминай, Мухар-Шэбэрэй, Ивалгын аймагуудта соёлой ажалда хүдэлһэн, фольклорно ансамбльнуудые бии болгоһон, залуу үетэнийе һургаһан багша, хүмүүжүүлэгшэ, хонгёо хоолойтой дуушан Даша-Доржи Бальжинимаевич 1984 онһоо үндэһэтэнэй Улаан-Үдын 24-дэхи лицейдэ ажаллажа эхилһэнһээ хойшо "Наадан дээрээ" гэжэ фольклорно ансамбль байгуулаад, амжалта түгэсөөр хүдэлжэ байнхай. Һаяхан ансамбль "арадай" гэһэн нэрэеэ дахинаа баталаа.

Республикын экономико болон соёлые хүгжөөлгэдэ Д. Ц. Цыремпилон, П. Э. Цыренжапов, Д. Ц. Баирбиликтуев, Д-Н. Р. Цыренжапов, Ц. Б. Лхамажапов, Ф. К. Загузин, П. Н. Лубсанов, Г. И. Овчинников болон бусад хубитаяа ехээр оруулһан байха.

Урагшаа һанаатай, шуран бэрхэ, бэлигтэй хүнүүд Ивалгада олон даа. Улаан-Үдэдэ ажаллажа байдаг хэдэн хүнэй нэрэ дурдахамни. Эдэмнай хэд бэ гэбэл: "Хараасгай" журналда ажалладаг Бабасан Гомбоев, Ивалгын үхибүүдэй түбэй директорэй орлогшо Василий Доржиевич Аюров, Буряадай гүрэнэй университедэй кафедрые даагша, профессор, биологиин эрдэмэй доктор Бимба Батомункуевич Намзалов, Буряадай нэгэдэхи интернат-лицейн дүршэл ехэтэй багша Мария Гармаевна Доржиева, Улаан-Үдын шубуунай фабрикын директор Виктор Ганжурович Дондуков гэгшэдые тэдэнэй тоодо оруулжа болохо юм.

Энээхэн тэмдэглэлнүүд соо нэрлэгдэһэн хүнүүдэй хэһэн, хэжэ байһан ажал хэрэгүүдээр хараад үзэхэдэмнай, Хяагтын трактын хоёр тээгүүр зүүлжээ, баруулжаа нэмжыһэн Ивалгын тала дайда бэлиг талаангаар баян лэ нютаг байна гэжэ омогорхохоор! Харин эндэ дурдагдаагүй нүхэд намайе хүлисэнэ бээ, би өөрынгөө һайса мэдэхэ хүнүүд тухай бэшээлби даа!

Алексей БАДАЕВ,
Буряадай арадай поэт.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: уран зохёолшод А. Бадаев, Н. Балдано.

Авторай фото.

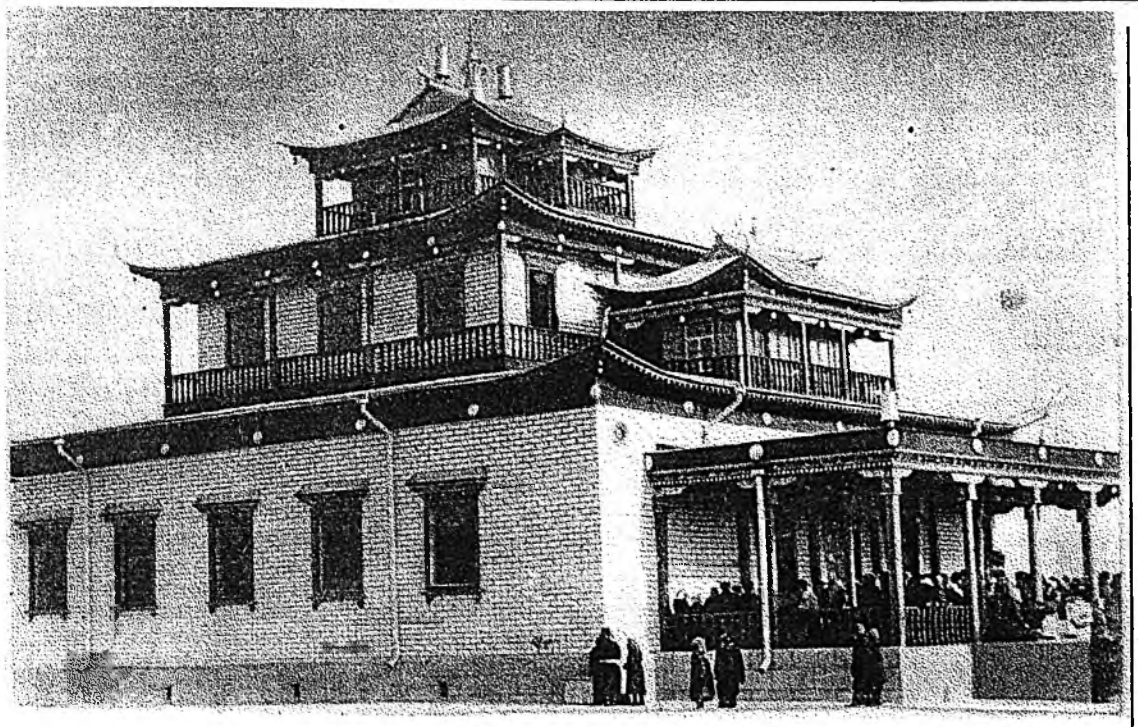

ЗОНОЙНГОО СЭДЬХЭЛЫЕНЬ АРЮУДХАНАБДИ

Манай Ивалгын дасанда ламанарай хурал-суглаан hаяхан үнгэргэгдөө. Тус суглааида республикын 20 дасанай шэрээтэнэр хабаадаба. Бидэнэр Россин Буддын шажантанай нэгэдэлэй Устав баталаабди. Уставай ёhоор хамба ламын үүргэ алишье талаар дээшэлүүлэгдэбэ.

Тэрэл Уставай хүсэндөө ороходонь, Агада, Усть-Ордада, Тувада, Буряад Республикада дид-хамбанар томилогдохо.

Дасандамнай 38 лама ажаллана, тэдэнэрэй 15-ниинь Буддын шажанай дээдэ эрдэмтэй юм.

Ивалгын дасанай 50 жэлэй hайндэр мүнөө жэлэй август hарын эхеэр тэмдэглэгдэхэнь. Алдарта ойгоо дээдэ хэмжээндэ үнгэргэхын түлөө эмхидхэлэй ябуулганууды бэелүүлжэ эхилээбди. Дасанай дэргэдэ Буддын шажанай институт бии. Мүнөө дээрээ 87 хубараг hурана. Тэдэнэй дунда Усть-Илимск, Владивосток, Воронеж, Ташкент хотонуудhаа ород болон узбек яhатан бии.

Дасандамнай амаралтын үдэр гэжэ үгы. Ажалнай үглөөнэй 8 сагhаа үдэшын 5 саг болотор үргэлжэлдэг. Июль hарын 18-19-20-ной үдэрнүүдтэ Майдариин хурал хурагдахань.

Хүндэтэ hүзэгтэн! Дасандаа ерэжэ, сэдьхэл бодолоо арюудхажа байгыт. Бидэ, ламанар, хүн бүхэниие халуунаар үгтажа, хэрэгыетнай hайнаар бүтээхэеэ оролдохобди.

Дашинима СОДНОМДОРЖИЕВ,
Ивалгын дасанай шэрээтэ.

Хэншье, юуншье мартагдаагүй

ҮЕЫН ҮЕДЭ ҺАНАЖА ЯБАХА

Он жэлнүүдэй hубарин үнгэржэл байхада, шэнэ үеын зон урган гаража, сагшье хубилжал байдаг ааб даа. Теэд тэрэ таби гаран жэлэй саана совет арадай, манай баатарлиг сэрэгшэдэй Европын арадуудые фашис хүрин тахалhаа, аймшагтай муухай доромжолго дарлалтаhаа сүлөөлhэн гайхамшагта Илалта хэтэ мүнхэдэ мартагдаха ёhогүй.

Манай үбгэ эсэгэнэр, абанар, ахайнарай тэрэ туйлай хүшэр хүндэ дайн, байлдаанда ами наhаяа хайрлангүй тулалдаhан, юунтэйшье жэшэшэгүй бэрхэшээлнүүдые дабажа гараhан габьяань, мүнхэ дурасхаалынь үеын үедэ hанагдажа, сэдьхэл бодолдомнай ходо байхал даа.

Газар дайдаараа багашаг гансахан Ивалгын аймагhаа 6500 хүн Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадалсахаяа мордоhон юм. Тэдээн соohоо 1049 хүбүүднай Агуу Илалтын түлөө ами наhаяа үгөө.

Саг хайрлаха бэшэ даа. Үбгэднай хүгшэржэл байна. Дайнай дүүрэhээр үнгэрhэн 51 жэл соо амиды мэндэ бусажа ерэhэн фронтовигуудаймнай тоо жэл бүри үсөөржэл байhаар. Тээсгэн Агуу Илалтын 51 жэлэй hайндэртэ дайнай 241 ветеран хабаадалсаха золтой байба. Тэдээндэ бултандань Жуковай нэрэмжэтэ медальнууд барюулагдаа hэн. Тэрэшэлэн Красноярово тосхондо ажаhуудаг дайнай ветеран С. Ф. Ивановта Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай II шатын орден, "Шэн зоригой түлөө" медаль барюулагдаа.

Эндэ сугларhан дайнай ветерануудай дунда Дайшалхы Улаан Тугай орденто А. Н. Мергенов, Алдар Солын III ба II шатын орденуудтай Д. Д. Дружинин, Улаан Одоной хоёр болон Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын Агууехэ дайнай I шатын орденто Б. И. Шишкеев болон бусад байлсаа. Мүн мэргэн буудагша ябаhан, мүнөө Ороно нютагта ажаhуудаг М. И. Домышева ерэлсээ.

Дайнhаа бусажа ерээгүй, мүн бүхы фронтовигуудай баатаршалгые мүнхэлhэн дурасхаалай хүшөө аймагай түб Ивалга тосхоной тэг дунда hаяшаг бодхоогдоо юм. Гадна аймагай бага, өхэ бусад тосхон, hууринуудташье тиимэ хүшөөнүүд бии.

1995 он болотор Ивалгын түбтэ тиимэ томо хүшөө байгаагүй. Тиимэhээ аймагай ажалшад, бүхы хүн зон дайнда унаhан нютагайнгаа хүбүүдэй дурасхаалда, мүн Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадалсаhан хүнүүдэй, ара талын айхабтар хүндэ эрхэ байдалда хүдэлжэ гараhан олон зоной баатаршалгые мүнхэлжэ, шэнэ хүшөө бодхоохо гэжэ шиидээд, Агуу Илалтын 51 жэлэй ойдо тиимэ хүшөө бодхоогдоhон байна. Тэрэнэй проект зохёолго, барилга, бодхоолгын хүдэлмэридэ хэрэгтэй мүнгэн зөөри аймаг соогуур суглуулагдаа юм. Энэ бүгэдэ арадай хэрэгтэ бүхы предприяти, эмхи зургаануудаа, хүн зон бултал арга шадалаараа туhалалсаа, хубитаяа оруулалсаа гэхэ. Бүхыдөө 150 миллион түхэриг мүнгэн энээндэ гаргашалагдаа hэн.

Иигэжэ Ивалгын аймагай бүхы үеын хүн зон нютагайнгаа баатарнуудай алдар солые мүнхэлжэ байна, саашадаашье тиигэхэл байха.

Н. РОСШУПКИН,
аймагай сэрэгэй комиссар,
подполковник.

ЭХИН АЛХАМНАЙ УРАГШАТАЙ

Ивалгын аймагhаа гарбалтанай эблэл 1993 ондо эмхидхэгдээ юм. Эндэ 50-60 хүн эдэбхитэйгээр хүдэлдэг. Бидэ шадал зэргээрээ аймагтаа туhалха гэжэ оролдодогби. Байгша оной Сагаалганиие хотодо ажаhуудаг ивалгынхид аймагай ажаhуугшадтай хамта Иволгинск hууринда тэмдэглээ. Тиихэдэ "Ивалгын гол" гэhэн ниитын жаса байгуулжа, түрүүшын горитой нөөсэ хэгдэhэн байна.

Эдэ үдэрнүүдтэ үнгэрhэн эблэлэй суглаан дээрэ хотодо ажаhуудаг нютагайхид хубсаhа хунар суглуулжа, аймагайнгаа хүдөөгэй ажаhуугшадта эльгээхэ гэhэн шиидхэбэри абаа. Мүн тэрэшэлэн Ивалгын хүүгэдэй түбтэ ба Нуурсэлеэн тосхондо "Бадма Сэсэг" гэhэн субарга бариха хэрэгтэ нютагай зондо туhалха гэжэ шиидээбди. Тиигээд тэрэ дороо мүнгэ суглуулжа эхилээбди. Энэ хэрэгтэ барилгын хэрэгсэлнүүдhээ эхилээд мүнгэн зөөри хэрэгтэй ха юм даа.

Ивалгын хүүгэдэй түбэй дирекци "Бадма Сэсэг" гэhэн субарга барилгада туhалха дуратайшуулые иимэ хаягаар хандахыетнай уряална:

Улаан-Удэ хото, Ранжуровай гудамжын 4-дэхи гэр, телефонууд: 2-22-97, 2-09-31, Р/с 13467378. МФО 107011, К/счёт 700161566, ГРКЦ НББ. БД. МББ.

г. Улан-Удэ МФО 107000 ИНН. 030800392

В. АЮРОВ,
Ивалга нютагайхидай эблэлэй түрүүлэгшын орлогшо.

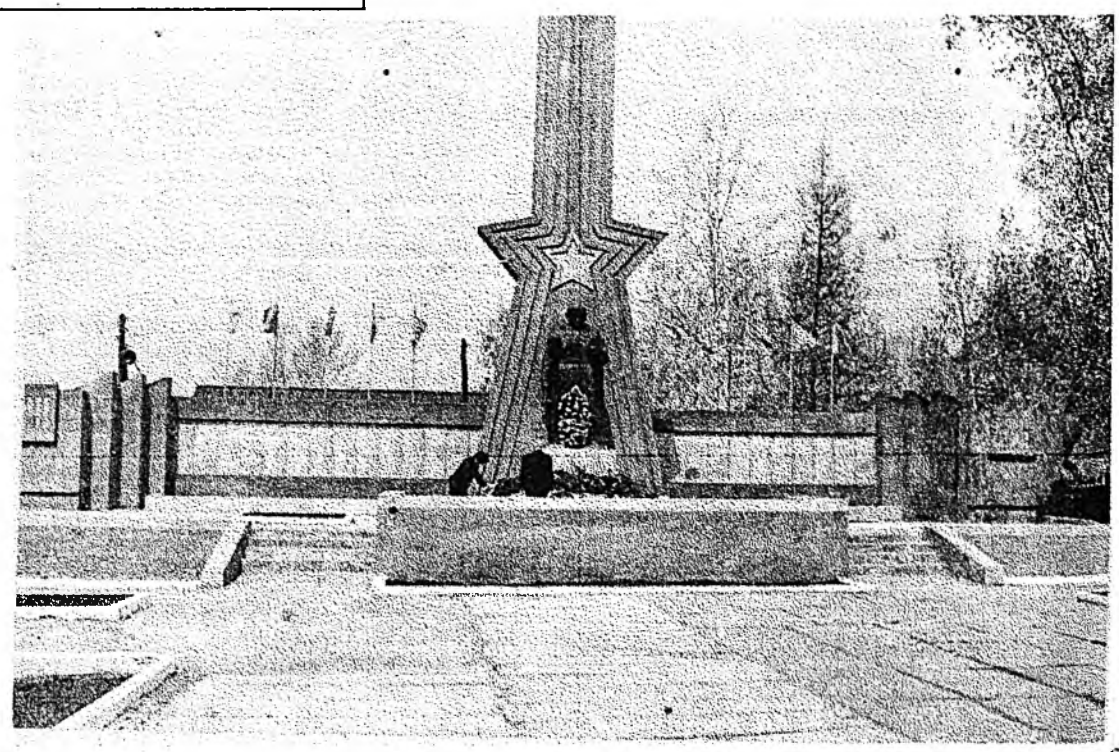

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А. Л. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: **РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ЖИГЖИТОВ Б-М.Ж. (харюусалгата секретарь), ГАРМАЕВ Р.Б. (Буряад Республикын Президентын ба Правительствын аппарат), СУНДАРОН Д. Д. (Буряад Республикын Арадай Хурал), таhагуудые даагшад: ДАШЕЕВА Г.Х., ДОНДОГОЙ Ц.Ц., ОЧИРОВ С. Д., САМБЯЛОВА Т. В., ПИНТАЕВ В. И. (хэблэлэй директор).**

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаhан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэhэг 4170. Хэблэлдэ тушаагдаhан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэhэн АО-до газетэ хэблэгдээ. Директорэйнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ № 7778.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшын- 2-68-08, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариадай - 2-62-62, таhагууд: ниитын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон hургуулинуудай - 2-60-21, (даагшань), 2-57-63, олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнүүдэй - 2-33-61. компьютерна түбэй - 2-66-76. Манай корреспондентиүүд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61.

" Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-35-95.